

När vingarna bär

Skolverket

När vingarna bär

Beställningsadress:
Liber distribution
Publikationstjänst
162 89 Stockholm
Tel: 08-690 95 76
Fax: 08-690 95 50
E-post: skolverket.lds@liber.se

Beställningsnummer: 99:455

ISBN: 91-89313-40-2
Illustrationer: Mats Edlund
Grafisk form: Ingse & Co
Tryck: AB Danagårds Grafiska, Linköping 1999

Innehåll

5	•	Förord
7	•	Inledning
9	•	Information är värdelös
15	•	Varje yrke har ett kön
19	•	Studie- och yrkesvägledning allas angelägenhet
25	•	Klart man får panik när man ska välja för livet
31	•	Janne är brygga i Pajala
34	•	Stora brister i kunskaper och självförtroende
39	•	Skolan ska inte stänga bara för att det är lov
43	•	Tankar om sommarskolan
45	•	Därför blev jag inte godkänd
50	•	Kraften finns i våra gemensamma idéer
57	•	Kompetensutveckling genom nätverk
63	•	Så höjer vi individuella programmets status
67	•	När vingarna bär
73	•	En bra start är guld värd
78	•	Studieplaner ger överblick och helhet
83	•	Blivande konditor väljer matte och tyska
85	•	Utvecklingsarbete måste få ta tid
91	•	Faktaruta
92	•	Referenslista

Förord

Skolverket inledde våren 1997 ett nära samarbete med 12 kommuner. Syftet med samarbetet var att följa och stödja kommunerna i arbetet med övergången mellan grundskola och gymnasieskola under 1998. De tolv kommunerna var Botkyrka, Falköping, Göteborg, Härnösand, Hässleholm, Karlshamn, Klippan, Lindesberg, Nyköping, Pajala, Tierp och Vilhelmina.

I samarbete med Skolverket anordnade kommunerna konferenser där alla angränsande kommuner inbjöds. Inbjudna att delta från kommunerna var förvaltningschefer, rektorer, studie- och yrkesvägledare, lärare och elever. Alla konferenser dokumenterades av journalisten Birgitta Stribe. I föreliggande referensmaterial redovisas ett axplock av reportage från dessa konferenser.

Projektgruppen i Skolverkets projekt "Övergången mellan grundskola och gymnasieskola – BRYGGAN" har bestått av Peter Holmberg, utbildningsdirektör Botkyrka kommun och undervisningsråden Jan Kibe, Eva Laurelli och Margareta Rönnbäck från Skolverket.

Ann Carlson Ericsson
avdelningschef

Margareta Rönnbäck
undervisningsråd

Inledning

Skolverkets arbete med övergången mellan grundskola och gymnasieskola syftade till att följa hur några kommuner tänker och handlar kring frågor som valprocessen, information och vägledning, intagning, urval och behörighet samt uppföljningen i gymnasieskolan. Syftet var också att stödja kommunerna i utvecklingsarbetet i dessa frågor och att dokumentera och sprida den kunskap som utvecklades i projektet.

De konferenser som anordnades dokumenterades dels i tidskriften "Reform i rörelse" och dels i föreliggande referensmaterial *När vingarna bär*.

I de första artiklarna diskuteras vikten av att information blir kunskap för att de studerande ska kunna använda den. Vägledningen är en process som måste in tidigt, helst redan under de första skolåren. Ett nytt och viktigt redskap finns i skolan idag i utvecklingssamtalet. Vid det samtalet mellan elever, föräldrar och lärare kan studie- och yrkesvägledaren fungera som stödperson. Om grundskolan kan skapa en fungerande valprocess behöver inte någon elev känna sig som den flicka som uttryckte sina känslor inför valet till gymnasieskolan med orden: Det kändes som att man skulle välja för livet, det är klart att man greps av panik.

Några av de följande artiklarna handlar om hur skolor på olika sätt försöker hjälpa elever som riskerar att inte bli behöriga att söka till nationella program eftersom det sedan 1998 krävs godkänt betyg i svenska/svenska 2, engelska och matematik. Pedagogiska kaféer där lärare från båda skolformerna träffas och sommarskolor i olika former är några goda initiativ.

Den elev som ändå inte klarar av behörigheten tas emot på gymnasieskolans individuella program (IV). Därför finns ett par artiklar som handlar om vilka möjligheter dessa elever får i gymnasieskolan. Det finns också en artikel med exempel på hur man kan

inspirera de studerande att välja kurser som inte är obligatoriska på det program de valt och på det sättet öka deras möjligheter att söka till högskolan.

Referensmaterialet avslutas med en artikel som beskriver hur Göteborgs kommun i samarbete med Skolverket arbetat runt frågorna om övergången mellan grundskolan och gymnasieskolan. I Göteborg lever Bryggan-projektets tankar vidare. Ett exempel är Mini-Bryggan som eleverna på Ale Gymnasium tog initiativ till. Kanske kan man i flera kommuner känna som biträdande rektor Roland Färdmar när han säger: Vi har kommit så långt, att det nu är ett helt naturligt samarbete som sker mellan grund- och gymnasieskolan.

Information är värdelös

– så länge den inte blir till kunskap

Finns det några som utsätts för så mycket information som eleverna i nian?

Ren konsumentupplysning om gymnasieskolans olika program blandas med poppiga locktoner om hur häftigt det är att plugga på ena eller andra stället.

Ändå säger hon, som just ska till att välja, att hon ingenting fått veta...

Hur kommer det sig att så många elever beskriver sig som oinformerade när det gäller valet till gymnasiet? Hur kan de utbrista: Vi har ingen aning!

Kan det vara så att information är utan värde? Åtminstone så länge den inte omvandlas till kunskap.

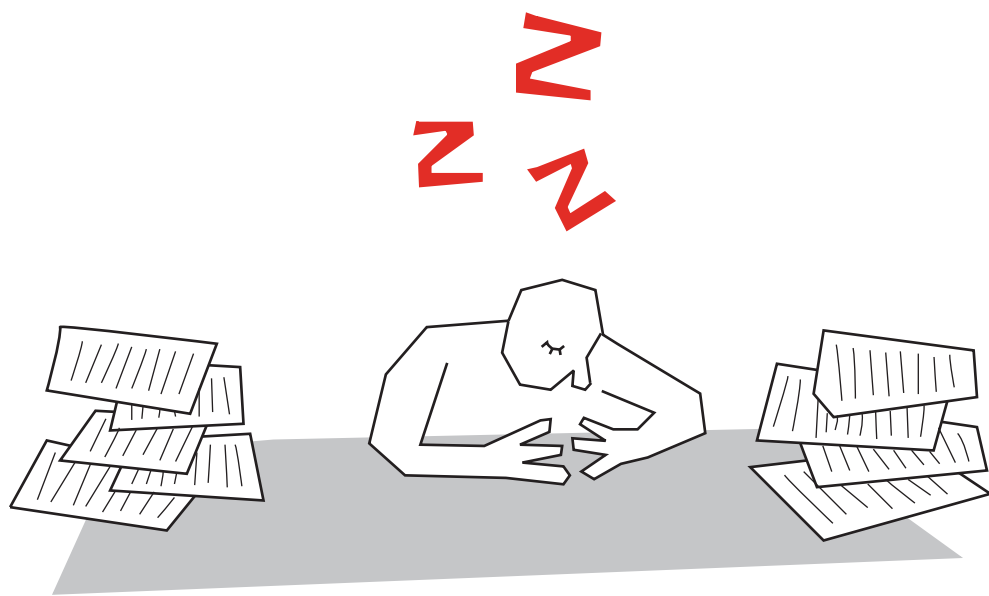
I så fall, när och hur blir information till kunskap?

Det här är ett samtal med *PETER STERN* vid Skolverkets enhet för utvärdering. Samtalet handlar om väljandets villkor, och tar sin utgångspunkt i Peter Sterns formulering ”Information som inte blir kunskap är värdelös”.

Sällan raka spåret

Det kan vara en god idé att först låta Peter beskriva delar av sin egen studieväg och sina egna val. Vad var det som småningom ledde honom till Skolverket och befattningen som undervisningsråd?

Peter Stern är sociolog med en bred samhällsvetenskaplig bas.

Han har disputerat med en avhandling som bland annat behandlar kunskapens natur, och beskriver sig själv som en person, som alltid varvat studier och jobb, men som sällan följt det rakaste spåret.

– När jag var 15 år hade jag ingen aning om att det fanns en akademisk disciplin som hette sociologi. Jag var rejält begränsad i mina perspektiv och tyckte att det lät helt okej när min far, själv från början tekniker, föreslog att jag skulle söka teknisk linje på gymnasiet. Vägen mot att bli ingenjör är ju en av dessa upptrampade yrkesstigar som kan kännas trygg och bra. Men för mig var den inte särskilt lyckad, det upptäckte jag snart. Efter en termin

hoppade jag av till ett beredskapsarbete, för att sedan komma igen på en annan linje.

Inte farligt att ändra sig

Nya insikter och erfarenheter har undan för undan lett honom framåt; intressanta vägar har uppenbarat sig efterhand.

– Att jag just nu ägnar mig åt skolfrågor är alltså inte resultat av en medveten planering, utan av en mängd val och tillfälligheter. Det är ju nästan alltid så, att medan man håller på med något, dyker nya möjligheter upp. Att ha den beredskapen är viktigare än att på ett tidigt stadium göra ”valet för livet”. Det finns inte bara *en* möjlig väg, det är inte kört bara för att man väljer fel när man är 15 år. Vi måste försöka få unga, stressade människor att förstå, att det alltid finns tid för omprövning och att det inte är farligt att ändra sig; det kan tvärtom vara utvecklande. Den insikten ska skolan förmedla.

Peter Stern menar att de flesta val, som görs av eleverna i nian, är irrationella. De är inte konsekvensen av att man, vid en viss tidpunkt, tagit ställning utifrån all tillgänglig information, utan hänger ihop med så mycket annat; med drömmar och livsvillkor, personlighet och självbild. Att bena ut vad som är vad, är inte alldeles enkelt.

Bearbeta och värdera

– Skolan får inte låsa fast sig i föreställningen att det här handlar om rationella val, säger Peter Stern. Jag har stött på så många ungdomar, som på frågan om varför de befinner sig på ena eller andra programmet helt enkelt svarar: Vet inte, men det verkade kul!

Några noggranna överväganden beträffande framtid, yrke och karriär har det alltså inte varit. Men naturligtvis, även om man kan tycka att det är en ren slump hur saker går till, så kan man, när man senare ser sig över axeln, upptäcka ett mönster.

Vad är då felet med den massiva informationen om gymnasieskolans alla möjligheter?

– Först och främst att den alldeles för ofta blir hängande i luften!

Eleverna har inte klarat av att foga in den i ett sammanhang och använda den som grund för ett beslut. De har inte lyckats värdera den. De har inte haft förmåga att omvandla informationsflödet till för dem användbar kunskap.

– Kunskap, förtydligar Peter Stern, uppstår när informationen värderas. Problemet är att tonåringar i allmänhet saknar den erfarenhet och det perspektiv på livet, som behövs för att de ska kunna sovra, tolka och ta till sig information. Det är här skolan måste sätta in stöten. Läroplanen talar om att eleverna ska fostras till självständiga medborgare, i det ligger bland annat att lära sig bearbeta information. Jag har en känsla av att vi ganska ofta glömmer detta viktiga moment.

Synen på framtiden

En uppgift för skolan är att hjälpa till att komplettera elevens föreställningsvärld, till exempel genom att fördjupa de erfarenheter som ungdomarna gör i samband med prao och annan praktik.

– Här är samtalet vårt främsta verktyg. Utan uppföljande samtal och diskussion är ett studiebesök inte mycket värt. Men när eleverna får tillfälle att diskutera det de varit med om, kan de hitta ett sätt att orientera sig, i både verkligheten och sina egna tankar.

På ett mer eller mindre medvetet plan har vi alla en föreställning om oss själva, våra möjligheter och vår roll i samhället. På samma sätt har vi en bild av olika yrken, liv och karriärer. Synen på vad som utgör en möjlig framtid för mig har att göra med hur jag får ihop dessa bågge föreställningar/bilder. Kan jag se mig själv som kärnfysiker? Som kassörska? Som lärare i religion?

– Genom möten med personer och livsvillkor, som man antingen tar avstånd från eller gör till förebilder, kan man småningom snitsla sin egen bana mot framtiden.

Ett elakartat problem

Alla människor ingår i ett socialt sammanhang. ”Att välja” är i hög grad en fråga om hur man ser på sin egen roll i samhället och sin

relation till andra. Man skulle kunna kalla detta val för ett socialt problem. Men det handlar också om makt. I vilken utsträckning är jag situationen mäktig? Det vill säga, har jag koll på mig själv, på vad jag vill och vad jag kan?

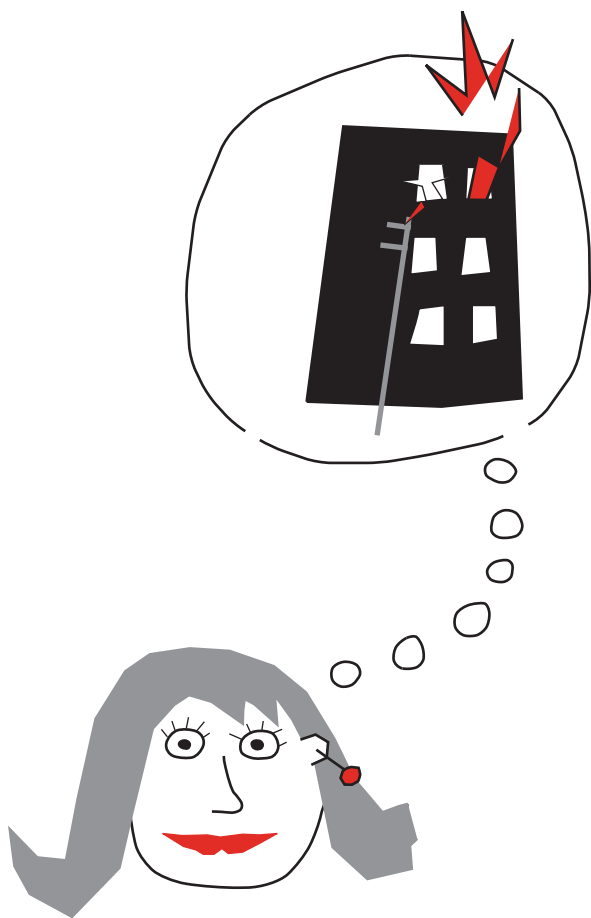
– Vi har här att göra med ett elakartat problem, fortsätter Peter Stern. Elakartat i den bemärkelsen att det inte existerar någon objektivt sett bästa lösning. Hur jag väljer är en fråga om värderingar och avvägningar. ”Valet till gymnasiet” är inte någonting lösryckt eller klart avgränsat. Det hänger ihop med hela den unga personens existens. Som så mycket annat i skolan går det att hantera bara genom någon form av samtal. Eleverna måste få tillfälle att pröva olika ställningstaganden, tänka sig in i vitt skilda sammanhang, diskutera och ifrågasätta.

Så blir information värdefull

– Information är värdelös, fastslog Peter Stern inledningsvis. Hur blir den värdefull?

Peter Stern svarar genom att berätta hur han anser att skolan bör förhålla sig.

- Skolan ska på olika sätt förmedla en bred uppsättning föreställningar och erfarenheter, så att eleverna konkret och praktiskt tränas i att se olika möjligheter, ta ställning och värdera.
- Det ska tydligt framgå, att skolan i sin idé inbegriper den här sortens samtal mellan lärare och elever. De är viktiga och de får ta tid – även när det sker på bekostnad av den traditionella synen på skolan som kunskapsförmedlare och på lärarna som representanter för sitt ämne.

Varje yrke har ett kön

Hur vågar vi välja otraditionellt?

När LONE LØNNE CHRISTIANSENS son var fyra år fick han den gamla vanliga frågan: Vad ska du bli när du blir stor?

En sak visste den unge mannen bestämt: Han skulle inte bli snickare. För snickare, det var ju hans mamma. Alltså var snickare ett yrke för tjejer. Själv var han pojke!

Historien om pojken som inte ville bli snickare illustrerar hur ett barn formas av sin närmaste omgivning. Redan fyraåringen har könsrollerna klara för sig; han vet ganska väl vad som passar sig och inte.

– Ingen påverkar ett barn lika mycket som föräldrarna, säger Lone Lønne Christiansen. I regel är det modern som engagerar sig mest i diskussionen om studieväg och yrkesval när den tiden kommer. Men långt dessförinnan har både mor och far – genom sitt sätt att vara och resonera, och genom sina yrken – dragit upp vissa ramar.

Ett tufft jobb

Lone Lønne Christiansen leder idag ett projekt inom det norska utbildningsdepartementet (KUF). Projektet, som i svensk översättning heter ”Medvetet utbildningsval”, har som mål att få ungdomar att våga välja en ur könsrollssynpunkt otraditionell utbildning. Det vill också bidra till att en arbetsmarknad skapas, som är beredd att ta emot både flickor och pojkar.

– Om vi vill stimulera ungdomar att välja otraditionellt, säger Lone Lønne Christiansen, så måste vi också se till att de får använda sin utbildning, och att de inte stöter på onödiga hinder när de söker jobb. I projektet fokuserar vi inte bara på enskilda individer, utan lika mycket på de fördomar och barriärer som finns ute i skola och arbetsliv.

Hon menar att behovet av nytänkande är allra störst när det gäller pojkar, men säger att målsättningen givetvis är att utveckla en ny och mer enhetlig taktik i förhållande till bägge könen.

– Det handlar om att förbättra dels skolans vägledningsprocess, dels samarbetet mellan skolan och arbetslivet. Ett tufft jobb är att påverka företag och institutioner; vi har fortfarande en mycket konventionell arbetsmarknad.

– I vårt medvetande har varje yrke ett kön, fortsätter Lone Lønne Christiansen. På samma sätt ger vi också intressen och kompetenser olika kön. Vi måste vara uppmärksamma på detta, för det är lätt att hamna i fällan.

Hon exemplifierar med flickan som säger till sin studievägledare att hon skulle vilja ha ett jobb där hon får använda händerna. Hur nära till hands är det då att föreslå snickaryrket? Letar man inte omedvetet efter något ”kvinnligt”?

Vem bestämmer intresset?

Olika forskningsstudier visar att ungdomar väljer utbildningsväg först och främst efter intresse. Chansen att få jobb och lönens storlek tänker de inte lika mycket på.

– Men jag frågar mig alltid, säger Lone Lønne Christiansen, var det där intresset har sitt ursprung. På samma sätt kan man undra, på vilka grunder en person anser sig äga den ena eller andra begåvningen.

Därmed är hon tillbaka där hon började, hos mamman och hos pappan och hos alla andra som tidigt byggde upp barnets självbild.

Den bild man har av sig själv, och av vad som är manligt och kvinnligt, ligger ganska fast redan i sexårsåldern.

– En amerikansk forskare, Linda S. Gottfredson, som studerat barns och ungdomars utveckling och yrkesval, hävdar att de flesta av

oss på ett tidigt stadium – utifrån bland annat kön, social status och intresse – ringar in ett område där vi tycker oss höra hemma. Utifrån detta begränsade område väljer vi sedan vår fortsatta väg. Utmaningen blir därför att förse unga människor med nya förebilder och nya modeller för hur man kan använda sin begåvning, sina egenskaper och sina intressen.

Lone Lønne Christiansen säger, att det är svårt för flickor att bestämma sig för det som brukar kallas ett pojkyrke, redan när de är 15–16 år.

– Men den som är beredd att bryta gamla mönster ska uppmuntras! En extra praktik-vecka kan vara ett sätt att testa om man är på rätt väg. Då får man en chans att skymta människan bakom yrkesrollen. Vem är hon och vilken sorts liv lever hon?

Många myter

Själv var Lone Lønne Christiansen verksam som snickare i tio år. Under den tiden upptäckte hon hur många myter det fanns kring yrket. När folk ojade sig över hennes tunga jobb, brukade hon svara att det inte var hälften så tungt som det jobb städerskan på hennes arbetsplats utförde.

Lone Lønne Christiansen var med om att bilda nätverket ”Kvinnorna i mansyrken”. En vacker dag insåg hon att hennes viktigaste uppgift inte var att tillverka möbler, utan att resa runt i skolorna och uppmuntra unga människor till att våga gå sin egen väg.

Sedan nyår 1998 arbetar hon för Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet i Oslo med det treåriga projektet ”Bevisste utdanningsvalg”. Det övergripande målet har formulerats så här: *...att bidra till att ungdomar får hjälp att göra ett medvetet utbildningsval i största möjliga mån oberoende av traditionella könsroller, och att bidra till att skapa en arbetsmarknad som i mindre grad präglas av traditionell könsuppdelning.*

– Vår uppgift är att samla och sprida erfarenheter och forskning, och att prova ut strategier som gör något åt det skeva yrkesvalet. Norge har en starkt könssegregerad arbetsmarknad, och i skolan väljer fortfarande både pojkar och flickor enligt traditionellt könsrollsmönster, särskilt när det gäller yrkesämnen.

Stöd betyder mycket

För Lone Lønne Christensen är förebilder ett nyckelord, nätverk är ett annat.

– Du blir extremt synlig när du är av en annan sort än majoriteten; du uppmärksammas inte i första hand för vad du *gör*, utan för vem du *är*. Att skilja sig från mängden innebär att leva under en särskild sorts press. För den som vågat göra ett otraditionellt val, betyder det mycket att regelbundet få träffa andra i samma situation. Att upptäcka att man inte är ensam om sina erfarenheter ger styrka.

Studie- och yrkesvägledning allas angelägenhet

Mer än akutinsatser krävs

En strategi för livet. Det är vad studie- och yrkesvägledningen ska förse eleverna med. I framtiden kommer människor sannolikt att byta inriktning många gånger under sin livstid. Störst chans att hitta rätt har den som känner sig själv och sina möjligheter.

JAMES DRESCH utbildar studie- och yrkesvägledare vid Lärarhögskolan i Malmö. Han anser att syo-verksamheten ska vara en ständigt pågående process. Helst skulle han vilja tala om vägledning i ett 0–65-perspektiv.

– Studie- och yrkesvägledning ska fungera förebyggande, säger han. Men skolan har gått i samma fälla som den offentliga sjukvården. Man väntar med att sätta in åtgärder tills symtomen blivit så allvarliga att akutinsatser krävs. Precis som vården behöver skolan lära sig att tänka och handla förebyggande.

Till tals med sig själv

En profylaktisk studie- och yrkesvägledning, alltså. Men, hur då?

– Vägledningen borde ha en given plats redan under de första skolåren. Det är då vem-är-jag-tankens måste börja byggas upp. Med den i botten har man bättre beredskap för förändringar längre fram i livet.

För James Dresch handlar syo om mycket mer än att välja gym-

nasieprogram. När vägledningen fungerar som bäst ger den ungdomarna en chans att komma till tals med sig själva. De får hjälp att bygga upp ett strategitänkande, som de har nytta av långt efter det att skoltiden är över.

Hur beter man sig i en valsituation? Hur driver man ett projekt? Hur fattar man ett beslut? Det är kunskaper som alla behöver med sig genom livet.

– Det är frågan om ett förhållningssätt, säger James Dresch. I framtiden kommer vi ännu oftare än idag att tvingas ompröva planer och beslut. Det gäller att inte förlamas av ångest, när man står inför en plötslig förändring.

Undersök ryggsäcken

När grundskoleeleven står i begrepp att välja till gymnasiet befinner sig hon/han i en valsituation som med variationer kommer att upprepas genom åren.

Vem är jag idag? Vilka alternativ finns för just mig? Frågorna kan behöva ställas både när man är 30 och 50 år. För att vara kapabel att fatta kloka beslut om sitt liv krävs att man har såväl självkännedom som beredskap att möta oväntade situationer.

Dresch' kollega *ANDERS LOVÉN* uttrycker det så, att vi alla bär på en osynlig ryggsäck. Säcken rymmer minnen, erfarenheter och mer eller mindre medvetna värderingar. Allt det som format mig som individ. Den som inte vågar undersöka innehållet i sin ryggsäck får svårt att lära känna sig själv och att hantera sitt liv.

En process i klassrummet

Eftersom studie- och yrkesvägledning måste vara en process, kan den inte knytas till en enda person.

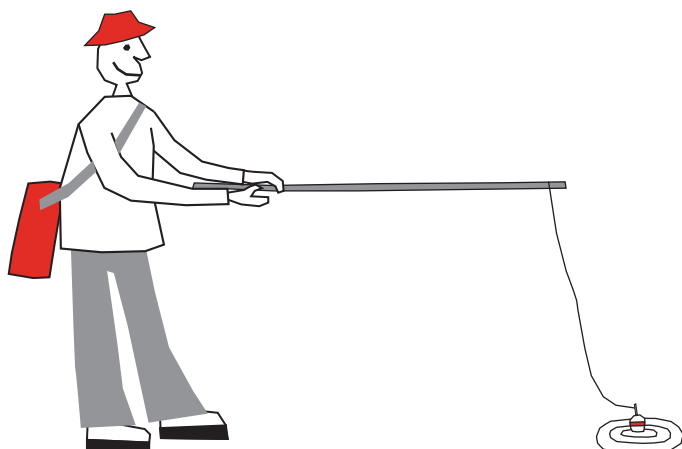
– Vägledningen, betonar James Dresch, ska vara en del av vardagsarbetet i klassrummet. Den ska i första hand skötas av lärarna. Syvs uppgift är att initiera processen, stödja lärarna i arbetet med den, och naturligtvis också att föra enskilda samtal med eleverna.

Han påpekar att det ligger på rektors ansvar att försöka hitta en

fungerande organisation för detta, och konstaterar att många skollärare slösar med sina studie- och yrkesvägledare. Administrationen kring den praktiska arbetslivsorienteringen (prao) tillåts bli så omfattande att ingen tid blir över för fortbildning av lärarna.

Dresch går så långt att han säger:

– Det finns ingen vägledningsprocess i den svenska skolan. Om det funnes, skulle ingen elev behöva gripas av panik i nian.

Ska ge livskunskap

Själv slår Dresch gärna ett slag för gruppvägledning, som innebär att elever vid ett antal tillfällen resonerar med varandra om hur de tänker sig framtiden. Nya tankar och kunskaper kan växa fram, nya beslut ta form. Ungdomarna får en chans att fundera över sin plats i samhället.

– Den sortens samtal är ovanliga i skolan; alltför många lärare känner sig osäkra inför dem.

Mycket finns att vinna på att vägledningssamtalen kommer in tidigt, menar Dresch och Lovén. Om eleverna redan någon gång

under tredje skolåret så smått börjar fundera över framtiden, så behöver det inte bli särskilt dramatiskt i nian. Då är valet till gymnasiet både genomtänkt och underbyggt.

– Det stora behovet av individuella program, säger James Dresch, är bland annat ett tecken på att många ungdomar inte har bearbetat sitt val tillräckligt.

Han tycker att en gedigen vägledningsprocess gott kunde vara en skolas sätt att profilera sig: Vi förbereder våra elever för gymnasiet – och för livet därefter!

– Skolan ska ge eleverna livskunskap. Det glömmar vi lätt, när vi stirrar på betygen.

Medveten om risker och möjligheter

Synen på syo har varierat under åren. Behovet av vägledning uppstod när människor fick en chans att välja mellan utbildningar och yrken. Ju fler möjligheter, desto viktigare att lära sig sortera och välja. Samhället har ett intresse av att styra strömmen efter arbetsmarknadens behov. Individen vill utveckla fallenhet och intressen.

– Det behöver inte innebära någon konflikt, säger James Dresch. Men var och en måste bli medveten om såväl möjligheter som risker med ett visst val.

Anders Lovén pekar på några av de faktorer och tendenser som påverkar ungdomars ställningstagande:

- Snabba förändringar i arbetslivet.
- Ökad andel projektanställningar.
- Hög arbetslöshet.
- Mångkulturellt samhälle med nya värderingar.
- Försvagad pliktmoral.
- Krav på mer omfattande kompetens.
- Ungdomstiden har blivit längre och skolan mer skild från arbetslivet.

Dresch och Lovén lyfter också fram tre primära uppgifter för skolans vägledningsprocess:

- Göra eleven medveten om sig själv.
- Göra eleven medveten om alternativen.
- Hjälpa eleven att fatta ett beslut.

Väljer utifrån klichéer

För att kunna välja måste man självklart ha kunskap om en rad alternativ. För att alternativen ska ha relevans måste de vara tänkbara och kännas möjliga.

Ett problem i sammanhanget är att många elever inte har någon uppfattning om vad olika yrken innebär. Deras föreställningar är klichéartade. Utifrån dessa klichéer väljer de. Skolans kontakt med arbetslivet har minskat. Undervisningsrådet *PETER STERN* vid Skolverkets utvärderingsavdelning har analyserat konsekvenserna av att den nationella regleringen av den praktiska arbetslivsorienteringen i grundskolan avskaffats. Stern konstaterar i sin rapport att omfattningen av prao har minskat kraftigt vid ungefär hälften av landets grundskolor, ibland med så mycket som 75 procent. Dessutom har prao i flera fall ersatts med studiebesök, projekt på skolan, söka jobb-kurser och liknande.

Information kan naturligtvis hjälpa till att vidga kunskapsbasen. Men såväl James Dresch som Anders Lovén varnar för att helt förlita sig på Internet.

– Information måste vara mer än att sitta ensam vid datorn. Information måste bearbetas tillsammans med andra människor.

– Även under ett samtal måste man vara noga med att kolla vad som gått fram och inte, säger Anders Lovén. Unga personer har en tendens att slå dövörat till. Inte ens när det handlar om deras egen framtid kan man vara säker på att de lyssnar till 100 procent.

Snäll, kunnig, alltid på plats

I sin forskning kring studie- och yrkesvägledningens roll har Anders Lovén intervjuat och videofilmat ett antal elever i nian. Efter två år har han följt upp med nya samtal. Så här tycker eleverna att en bra studie- och yrkesvägledare ska vara:

- Engagerad, snäll, bry sig om
- Uppriktig och förstående
- Trevlig och lättpratad
- Ha gedigen kunskap om utbildningar och yrken
- Kunna förmedla information
- Ska alltid vara på sitt rum, så att man kan komma och prata.

– Den goda vägledaren är en multi-instrumentalist, sammanfattar Anders Lovén. Kraven på henne/honom kan sträcka sig hur långt som helst.

Han berättar om 18-åringen, som uttryckte sig ungefär så här:

– Syv borde ha fattat vilka frågor jag behövde ha svar på när jag var 16 år – trots att jag aldrig ställde dem!

Klart man får panik när man ska välja för livet

Ett samtal om att bestämma sig

– Det kändes som om man skulle välja för livet, det är klart att man greps av panik!

MIA MELLBIN beskriver hur det var att gå i nian och veta att man måste bestämma sig.

– Alla sa: Du som har så bra betyg ska gå NV! Så jag valde natur, men upptäckte snart att det inte passade mig. Nu går jag andra året på estetiska programmet och det är jag glad för. Här lär jag mig sådan jag har nytta av som människa, vad jag än kommer att syssla med i framtiden. Jag lär mig att möta världen.

För ISSAM HASSAN var det som för Mia Mellbin – fast tvärtom. Issam lockades av estetiska programmet, men insåg i sista minuten att han skulle satsa på natur.

Det verkar inte vara så enkelt, det där med att välja och att välja rätt.

CHRISTIAN VESTERGREN bekräftar den saken. Han hann känna på både VVS och IV, innan han fick sin plats på barn- och fritidsprogrammet. Men han kunde också ha tänkt sig natur.

JOHANNA OLSSON hade planer på samhällsprogrammet. Där hade hennes syster gått och det verkade helt okej.

– Men jag hade ganska bra betyg så... ja, det fick bli NV. Alla tyckte ju att jag borde ta natur. Nu, när jag går i tvåan, ångrar jag mig nästan. Matten och fysiken är svår! Jag har inte grunden som allting bygger på, det är jätteviktigt att man har det.

Lärare och politiker lyssnade!

Mia, Issam, Christian och Johanna går på Ale Gymnasium utanför Göteborg. Under Bryggan-konferensen, som kommunen i september 1998 ordnade tillsammans med Skolverket och Utbildningsförvaltningen i Göteborg, agerade alla fyra diskussionsledare när frågorna kring övergången stöttes och blöttes i smågrupper.

– Det var kul, säger Christian. Lärarna och politikerna tog faktiskt hänsyn till att det var vi som ledde diskussionen. Till och med lärarna kunde underordna sig och låta oss styra debatten.

– Det var skönt, säger Mia, att se hur hela skolledningen nickade när en elev kom med ett bra förslag.

Peppade av Bryggan-dagen bestämde man sig i Ale för en uppföljning. Redan i slutet av september var det dags för den första Mini-Bryggan: Eleverna från Ale Gymnasium och tre närbelägna grundskolor träffades för att, tillsammans med sina studie- och yrkesvägledare, spåna fram så många goda idéer som möjligt om hur det kan bli lättare att ta steget från grund- till gymnasieskolan. Ett av förslagen var att elevråden ska se till att träffas minst en gång varje termin; det är inte bara lärare som är i behov av mötesplatser.

Måste se resultat

Ungdomarna påpekar gång på gång hur viktigt det är att se resultat av en process man tagit del i.

– Man känner sig lurad om ingenting händer, säger Mia.

Hon tillägger att hennes skola är bra på att låta eleverna vara med och bestämma. När nya lärare ska anställas, då finns elever med vid intervjuerna. En mattelärare kan bli ombedd att förklara derivata på en halv minut. Tyskläraren får också visa vad hon går för, på originalspråk förstås.

Elevernas synpunkter brukar sedan väga tungt.

Gymnasiet blev en chock

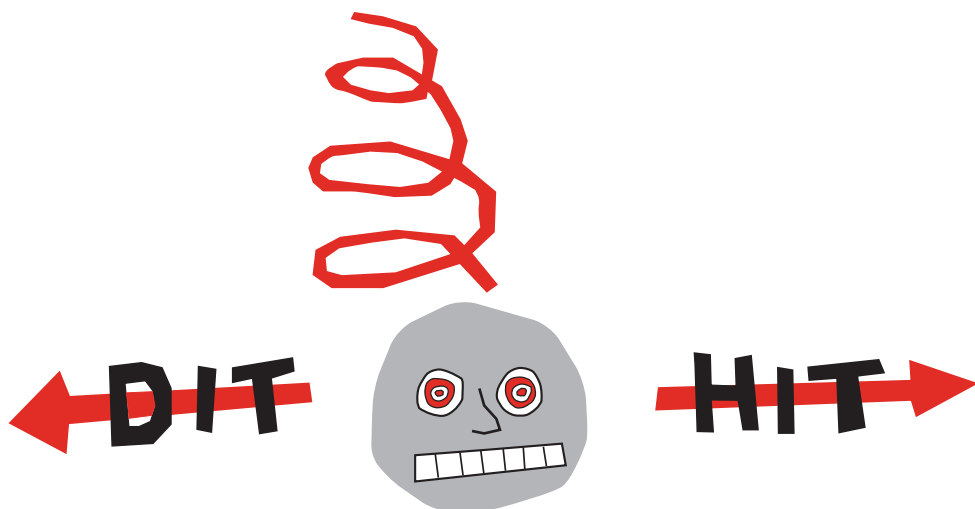
Men åter till diskussionen om steget från grund- till gymnasieskolan.

– Gymnasiet, säger Issam, får inte komma som en chock. Det borde det inte behöva göra!

Mia, Christian och Johanna nickar instämmande. Alla har exempel att komma med.

– Man märkte direkt i ettan hur olika förberedda vi var, säger Johanna. Jag blev nästan knäckt när vi började med trigonometri. Några i klassen kände redan till begrepp som sinus och cosinus; de hade hört talas om dem i nian och blev inte alls lika skrärade.

– Samma sak med teknologin, säger Issam. Man hade ju inte en aning om vad det var. Om man inte hade fått testa lite i nian, förstås. Det betyder väldigt mycket att känner till vissa begrepp. Ibland räcker det med att man har hört talas om dem, för att man ska slappna av.

Ansvar måste förberedas

Det är mycket man inte är förberedd på, när man plötsligt blivit gymnasist. Visst kände man till det där med kurser. Men inte hade man fått riktigt klart för sig, att det inte skulle gå att bättra på resultaten termin för termin.

– I början slappade jag, minns Issam. Tänkte att ”i trean höjer jag”.

Att eget ansvar är bra men inte så enkelt, är de fyra också överens om. Alla ser klara fördelar med de studiepass som ger varje elev på Ale Gymnasium möjlighet att själv bestämma vad hon/han ska göra under sammanlagt en tredjedel av gymnasietiden. Vissa timmar väljer man vilket ämne man ska jobba med och vilken lärare man vill ta hjälp av.

– Man kan läsa läxor eller fördjupa sig i något, säger Christian. Som nybörjare har man alltid lärarledda studiepass. Så att man ska lära sig att det inte handlar om att sticka iväg till McDonald's eller så.

Han tycker att den här sortens ansvarstagande borde förberedas bättre i grundskolan.

– På många sätt är det som två skilda världar.

Visste så lite

När de tänker på hur lite de visste i nian blir de nästan förskräckta.

– Idag, säger Mia, vet jag att man ska välja med hjärtat. De vuxnas inställning är att NV är bäst. Men jag säger: Välj efter intresse! Man har stora möjligheter att bygga på ett program med ämnen som man tycker fattas. Det tänker jag göra.

De suckar lite över alla förutfattade meningar som finns om olika program och människorna som går där: galna esteter, natur-nördar och så klipp-och-klistra-folket på barn- och fritidsprogrammet...

– Det är viktigt att vi som går på gymnasiet får komma ut i grundskolorna och berätta, säger Johanna. När man går i åttan och nian vill man inte bara veta vilka ämnen man läser på programmen och hur böckerna ser ut. Man vill veta något om stämningen. Om själva atmosfären. Och när grundskolan gör besök på

gymnasiet, då ska det ske under skoldagen när verksamheten är i full gång. Det bästa är att komma bara några i taget, inte att dra runt i stora flockar med en lärare i spetsen.

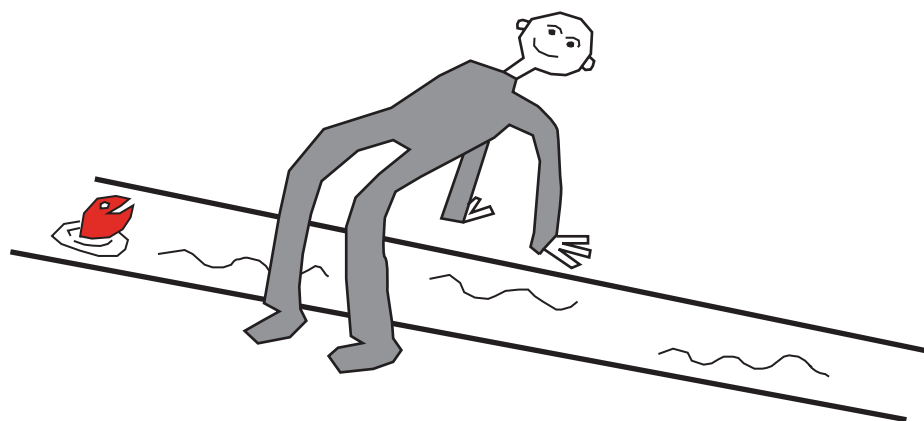
– Informationen ska vara riklig men komma i etapper. Man måste få tid att svälja. Syv ska förresten inte bara informera. Hon ska försöka förstå hur eleverna tänker också!

Vad ska du bli när du blir stor?

Man undrar förstås vad Mia Mellbin, Issam Hassan, Johanna Olsson och Christian Vestergård, som nu kommit en bit på vägen genom gymnasieskolan, har för tankar om framtiden.

Mia vill på något sätt jobba med människor, Christian kan tänka sig att bli livvakt eller polis. Johanna säger, att om hon ”glömmer allt flashigt” så verkar lärare på högskolenivå inte så dumt. Issam har planer på Chalmers. Men knappt har han uttalat ordet civilingenjör förrän han tillägger:

– Helst skulle jag vilja bli en person som stöttar unga människor. En vuxen som elever kan vända sig till när de vill prata om inflytande och demokrati och annat som är viktigt i skolan vid sidan av själva studierna. Jag skulle vilja vara en vuxen med stor erfarenhet – men ändå på elevernas nivå. Det finns alldeles för få sådana personer idag.

Janne är brygga i Pajala

Halvtid på grundskolan, halvtid på gymnasiet

I Pajala utgör JANNE ERIKSSON en viktig länk mellan grundskola och gymnasieskola. Han är resurslärare i det lokala Bryggan-projektet, och har varit med om att arbeta fram en modell som underlättar övergången för både elever och lärare.

Det hela började med att nio elever i åttan lyckades lägga beslag på det mesta av klassens tid och resurser. Flertalet av dem låg i riskzonen vad betygen beträffade. Deras motivation att studera var lika med noll och de negativa förväntningarna tydliga. Klassen beskrevs som tungarbetad och socialt orolig. Studiesituationen var ohållbar för samtliga elever.

Det hade blivit dags att göra något.

Först och främst gällde det att bryta den negativa inställningen till allt vad skola och studier hette. Målet var att få alla elever godkända i nian. Första steget blev att försöka göra slut på de strukturer och rollförväntningar som fanns inom gruppen.

Det var då Janne Eriksson kom in som en extra resurs. Janne var elingenjör och SO-lärare med tio år som idrottsledare bakom sig. Hans uppgift blev att finnas till för eleverna. Han var med på lektionerna; han hjälpte till och han observerade. Han hängde med "som elev" på idrottslektionerna och studerade noga gruppens inre liv: Vem var ledare? Vilka oskrivna lagar gällde?

Ta vara på det positiva

Höstterminen 1997 hade åttorna blivit nior. Janne Eriksson jobbade på, för att skapa ett förtroende hos eleverna så att de vågade öppna sig och släppa sina roller. Han pratade enskilt med var och en för att få veta hur de upplevde skolan, vad de var bra på och vilka intressen de hade på fritiden. Hela eleven skulle sättas i fokus.

Inom arbetslaget funderade man vidare: Vilka positiva sidor hos eleverna har vi att utgå från, kunskapsmässigt och socialt? Hur kan det negativa tankemönstret brytas?

Varje vecka hölls pedagogiska konferenser kring elevernas framsteg och problem. Det var viktigt att alla lärare hade samma mål i sikte för eleven, och samma syn på hur han borde bemötas.

Kontrakt med eleverna

Med eleverna fördes diskussionen: Mot vilka mål ska du arbeta den här terminen? Vilka mål anser du själv, att du inte har uppnått?

Individuella studieplaner arbetades fram och stora mål bröts ner i mindre, som kändes möjliga att greppa. Utvärdering skedde kontinuerligt, med vissa elever flera gånger i veckan. Alla skulle kunna känna att de lyckats. Åtgärdsprogrammet täckte elevens hela situation, även socialt och känslomässigt. Personliga utbildningskontrakt gjordes upp och undertecknades av elev, förälder och skola.

– Eleven skulle först och främst komma överens med sig själva, något ”tomt” dokument fick det inte bli.

Ganska snabbt kunde man märka hur de negativa bindningarna i gruppen började lösas upp och hur medlemmarna vågade agera mer och mer självständigt. Både självförtroende och studiemotivation växte efterhand. Undan för undan slussade Janne Eriksson in killarna i klassen, men aldrig i samma konstellationer som förut.

Ska finnas till hands

Numera delar Janne Eriksson sin tjänstgöring mellan grundskola och gymnasieskola.

– Grundskolan i Pajala är liten. Eftersom jag vistas mycket i korridorer och uppehållsrum har jag många tillfällen att prata med eleverna och lära känna dem. Det blir naturligt för dem att jag finns till hands. Och nog vore det väl tokigt om jag slutade finnas bara för att de bytte skolförhållanden!

På gymnasiet hittar man honom i första hand på det individuella programmet. Men han dyker upp även på övriga program, för att ge stöd i svenska och matematik.

– Och så pratar vi! Många ungdomar har ett jättestort behov av att få prata med en vuxen om helt vardagliga saker.

Själv har Janne möjligheter att få handledning av specialpedagog.

Ombedd att ringa in vilket som är elevernas största problem, säger Janne Eriksson utan att tveka: Det dåliga självförtroendet.

– Där behöver de ett massivt stöd. ”Jag kan inte skriva”, säger de. Men när man har hjälpt dem en stund med tankekartor och annat, då skriver de nästan hur mycket som helst. Men bara just då. Nästa dag får vi börja arbetet på nytt. Till slut hoppas jag ju att de själva ska upptäcka vad de kan. Samtidigt måste man nog inse att några av eleverna kommer att behöva stöttning under hela gymnasietiden.

Stora brister i kunskaper och självförtroende

Erfarenheter från sommarskolan i Härnösand

Skoltrötta, lite ledsna, utan riktig koll på sin egen förmåga. Så beskriver Björn Wallman de tolv eleverna som gick i sommarskola hos honom i Härnösand.

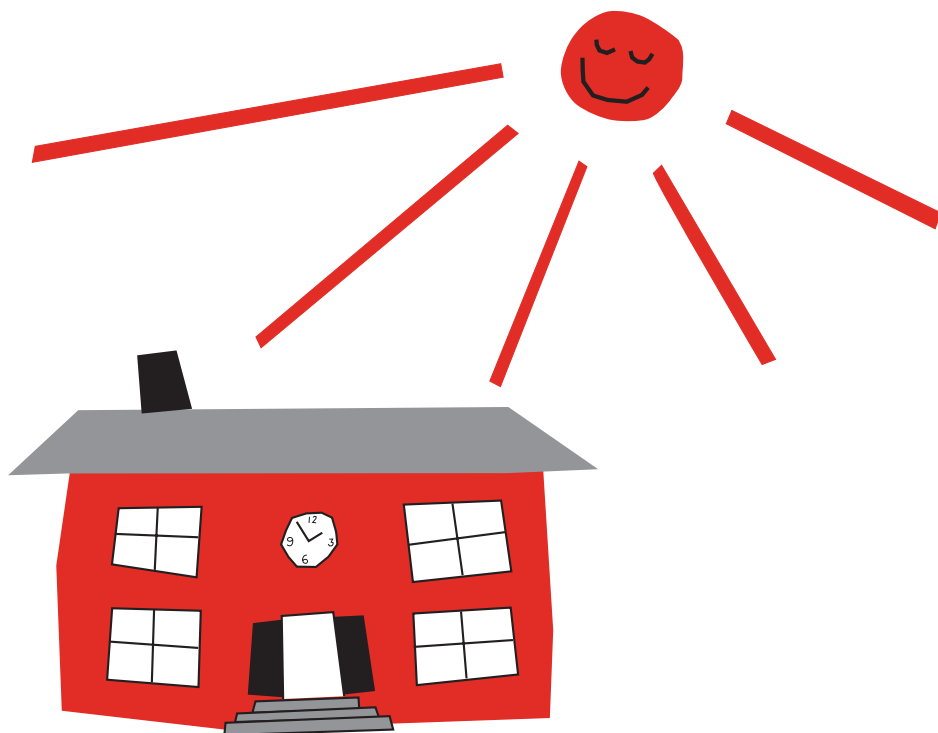
Björn Wallman upptäckte att många av hans elever saknade grundläggande kunskaper i det ämne de skulle läsa upp, kunskaper som de borde ha tillägnat sig långt före år 9.

– Deras dåliga självförtroende hade en naturlig förklaring. Kan något vara värre än att ständigt känna sig i underläge?

Sommaren 1998 erbjöd Härnösands kommun icke godkända elever från grundskolans år 9 att läsa upp sig i kärnämnen. Ferieskolan pågick under sammanlagt 19 dagar och kombinerades med kommunalt sommarjobb. Undervisningen var uppdelad i två perioder, en direkt efter skolavslutningen i juni och en i anslutning till höstterminens början. De tolv eleverna i sommarskolan, hälften flickor och hälften pojkar, var samtliga nya bekantskaper för läraren Björn Wallman, när de träffades i juni.

– Det var en klar fördel, som gav alla en chans till nystart. Många av de elever jag mötte, tyckte att de haft dålig kontakt med sina lärare i nian. Det kände sig missförstådda och ansåg att det inte var deras fel att de måste läsa upp sig under lovet.

Det förekom också att föräldrar förklarade att det var ”skolans förbannade skyldighet” att se till att deras barn klarade sig in på nationellt program till hösten.

Du är viktig!

Björn Wallman är utbildad 1–7-lärare med erfarenhet från högstadiet och gymnasiesärskolan.

Under sommarveckorna var hans uppgift att undervisa i matte, engelska och svenska.

– Men vi lade oerhört mycket tid på helt andra saker. Det handlade om självinsikt – eller bristen på självinsikt. ”Det är ditt liv! Det är du som måste vilja något!” blev en sorts grundtema. Eleverna och jag pratade helt enkelt väldigt mycket med varandra.

Det kusligaste var, tycker Björn, att de här ungdomarna inte uppfattade sig själva som viktiga. Den som var sjuk kunde utebli från eftermiddagens praktikjobb, utan tanke på att han borde ringa och säga till.

– Många hade grovt feltolkat det här med rättigheter och skyldigheter. Men jag kan inte låta bli att skrämmas av de signaler vuxenvärlden måste ha sänt ut: Tro inte att vi behöver dig!

Matematik var mystik

Björn Wallman gav sina elever enorma möjligheter att påverka undervisningen. Till grund för studieplaneringen låg också omdömet från den ordinarie läraren.

– Jag upptäckte att många elever hade enorma kunskapsluckor. Det fanns de som inte ens kunde multiplikationstabellen. Några hade ingen som helst taluppfattning. Matematik var för dem någonting mystiskt, som inte hade ett dugg med verkligheten att göra. Sommarskolans uppgift blev inte bara att reparera brister från nian. Vi fick gräva djupt ner i grundskolan för att hämta upp det som saknades. Det kunde innebära ett jättejobb, bara detta att göra eleven medveten om vad han inte kunde.

Moppar och musik

Klassrum, grupprum och bibliotek var Björns lokalmässiga tillgångar. Han var ensam lärare med sina tolv elever, men anser att man bör vara minst två, en för matten och en för språken.

– Att läsa upp sig i matte är på sätt och vis enklare än att läsa upp sig i språk. Matematik handlar om att lägga bit till bit, moment till moment. Språk är i högre grad en fråga om mognad. Man ska ta till sig ett ordförråd, en känsla. Och man ska våga använda det man kan! De här eleverna var så osäkra att de till en början inte tordes säga en mening.

Stämningen i gruppen blev småningom ganska familjär.

– Samtidigt som jag betonade det egna ansvaret, var jag mån om att försöka skapa en vänlig atmosfär. Jag måste helt enkelt ha eleverna *med* mig! Det fanns plats för prat om moppar och musik, och ibland var det tillåtet att skruva upp ljudvolymen lite extra. Ett förtroendefullt förhållande mellan mig och varje flicka och pojke var själva förutsättningen för att eleverna skulle nå studieresultat.

För att de påtagligt skulle kunna se vad de gjort under veckorna i sommarskolan skrev eleverna dagbok. En notering som "Idag har jag hållit på med lite av varje, det var förvånansvärt kul", gör Björn Wallman glad. Någonting tycks plötsligt ha stämt för personen som skrev den raden.

Var lägger vi ribban?

Björn erkänner gärna att han var nervös inför sitt uppdrag. Inte bara för att möta eleverna, utan också för hur deras ordinarie lärare skulle reagera.

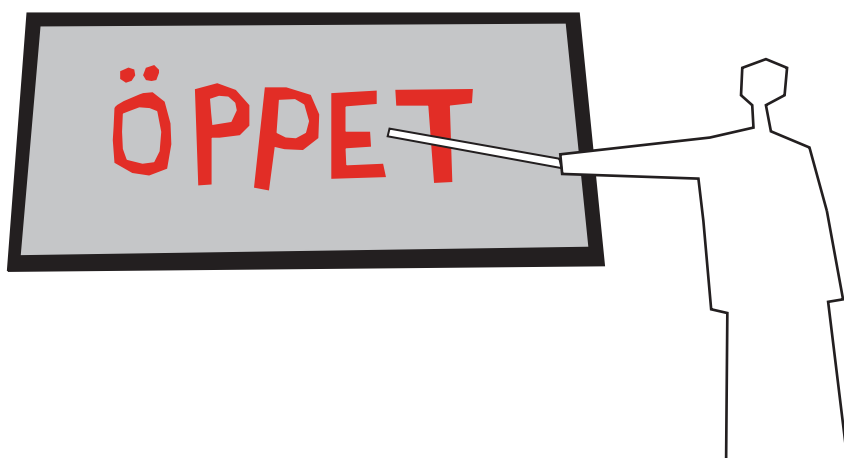
– Skulle dessa lärare tolka det som ett eget misslyckande, om deras icke godkända elever klarade att läsa upp sig på fyra veckor?

Han betonar att sommarskolans små grupper och specialinriktade insatser gjorde tiden extra effektiv.

– Mycket var en fråga om att lära ut studieteknik och att hitta varje elevs inlärningsstil. I en vanlig klass behöver man stöd av speciallärare för att klara sådant.

Trots att alla elever inte lyckades ta sig upp till en Godkänd-nivå, menar Björn Wallman att samtliga gjorde framsteg. Men sommarkurserna har gjort klart för honom hur viktigt det är att lärarna för en ständig diskussion om var den så kallade ribban ska ligga.

– Var går egentligen gränsen mellan Godkänd och Icke Godkänd? Vilken är måttstocken? Finns det en samsyn mellan lärare inom respektive ämne? Vi är olika människor som gör olika tolkningar. Men diskussionen är nödvändig. Det är otäckt att tänka på vilken makt vi lärare har över ungdomars liv...

Skolan ska inte stänga bara för att det är lov

Ferieskolorna har kommit för att stanna

Inte bara sommarskolor. Inom några år får vi förmodligen se både julskolor och påskskolor.

Varför ska skolorna stänga, när det finns elever som behöver undervisning? frågar sig chefen för grundskolorna i Botkyrka kommun.

– Min vision är att verksamhet pågår året runt i våra skolor. Verkligheten är inte sådan att alla reser till Alperna på sportlovet. Ferieskolan har både en social och en kunskapsmässig funktion.

Innan JOUKO LAHDENPERÄ blev grundskolechef var han ansvarig för invandrarundervisningen i Stockholm och Botkyrka. Det är från den tiden hans första erfarenheter av sommarskola härrör. Inspirerad av en lärare, som på eget initiativ bedrev sommarundervisning i Fittjaskolan, utvecklade han sommarkurser för invandrar-elever i Botkyrka kommun. Tack vare samarbete med flyktingmottagningen kunde man också organisera en studiecirkel för föräldrar som ville diskutera den svenska skolans innehåll, arbetssätt och värderingar.

– Vi var ganska inkörda på den typen av sommarskola, när vi våren 1997 ställdes inför ett problem, säger Jouko Lahdenperä.

– Problemet var att vi hade fått ett nytt betygssystem med nya betygskriterier och krav på behörighet – och till vår fasa upptäckt att det fanns en massa barn som skulle komma att bli utan betyg i kärnämnen, och därmed utan plats på nationellt gymnasiepro-

gram. Rektorskollegiet beslöt omgående att utvidga verksamheten med sommarskola. Eleverna skulle få en chans att läsa upp sig i svenska, engelska och matematik.

Effektivt och billigt

Jouko Lahdenperä, som fram till hösten 1998 hade det övergripande ansvaret för ferieskolan, tycker att man lyckats organisera en både effektiv och billig verksamhet.

– Några veckors extra skoltid är en enorm resurs för de elever som verkligen är motiverade. Det förvånade mig till en början att det faktiskt finns så många ungdomar, som är beredda att sätta sig i skolan och plugga fast det är lov.

Sommaren 1998 läste 150 ungdomar i Botkyrka svenska, svenska som andra språk, engelska och/eller matematik tre timmar om dagen under fem veckor. Två av veckorna låg i anslutning till skolstarten i augusti, något som man efter önskemål från eleverna ändrat på inför 1999. Sommarkurserna, som krymper till fyra veckor, kommer att ligga direkt efter skolavslutningen i juni. Kombinationskurser erbjuds inte längre; varje elev väljer ett ämne att koncentrera sig på.

Någon ekonomisk ersättning till eleverna har det aldrig varit tal om. Alla ansvariga ryggar inför den tanken. Eleverna bjuds på skoltid och får en chans att läsa upp sina betyg. Att dessutom ge dem pengar vore att skicka alldeles fel signaler. Prövningen har hittills gjorts av antingen sommarläraren eller läraren på den egna skolan.

– Det finns fördelar med båda alternativen, säger Jouko Lahdenperä. En lärare som känner eleven har kanske lättare att se vilken utveckling som har skett. Å andra sidan blir en ny lärare också en ny chans.

Mer tid, nya metoder

Jouko Lahdenperä är övertygad om att fenomenet ferieskola kommit för att stanna.

– Skolorna är över lag mycket medvetna om vilka elever som

ligger illa till, och som kommer att få svårt att klara kraven för Godkänd. Men vilka strategier man än lägger upp, vilka åtgärder man än sätter in under terminen, så kommer det att finnas ungdomar som behöver längre tid på sig för att uppnå målen.

Ferieskolan – i Lahdenperäs vision är det inte bara sommarskola det handlar om – kommer förmodligen att utvecklas på flera olika sätt.

– I Sverige har vi gjort ett ideologiskt ställningstagande, som innebär att vi har en gymnasieskola för alla. Samtidigt har vi lagt in en mycket tydlig tröskel mellan grund- och gymnasieskolan. Eleverna måste ta sig över den. Det är skolans uppgift att hjälpa dem med det, och vi måste vara öppna för nya metoder.

Öppet under alla lov

Han spår att vi kommer att få se mycket undervisning utanför den ordinarie skoltiden.

– Att skolorna stänger under loven är rena resursslöseriet. Jag tror inte att det är några problem att hitta lärare som vill rycka in och jobba extra. Kvällskurser kan också bli ett alternativ framöver; här hoppas jag naturligtvis att den kommunala skolan är beredd att gå i bräsch. Dessutom är det dags att på allvar diskutera om vi inte bör gå längre ner i årskurserna, och erbjuda ferieskola även till dem som går i förslagsvis femman. Och varför inte ge elever chans att läsa upp sig till VG och MVG?

Han tillägger att det finns hur mycket som helst att göra, och gissar att vi i förlängningen kommer vi att få se skolorna öppna under alla lov. I Botkyrka pågår redan diskussioner om jul- och sportlovsundervisning.

Lahdenperä inser att den här modell kommer att påverka många familjers livsmönster. Det blir ett viktigt val att göra: Ska familjen åka på sin planerade semester? Eller ska man stanna hemma, så att Pelle kan gå i skolan på påsklovet och kanske bli godkänd i matte? Törs man rent av låta honom stanna hemma utan uppsikt...

– Redan nu stöter jag på olika föräldrareaktioner. Många är tacksamma för att deras barn får en chans. Men några tycker att vi krånglar till det för hela familjen.

Kvalitetssäkring

Kravet på att den som slutar nian ska vara godkänd i kärnämnen betraktar Jouko Lahdenperä som en kvalitetssäkring.

– Man kan förstås undra varför vi inte reagerade tidigare. Nog borde stoppljuset ha blinkat, när vi skickade elever med ettor till gymnasiet! Min slutsats måste bli att det gamla systemet var för slapt.

Vid sidan av ferieskolor ser han ”det tionde året” som en möjlighet.

– Men ingen har sagt att extraåret måste ligga efter nian. Det går att spränga in på betydligt lämpligare ställen, kanske redan efter femman. Grundtanken ska hela tiden vara: Det är aldrig för sent, det går alltid att komma i kapp!

Fixering vid engelskan

Trots sitt tal om kvalitetssäkring, anser Jouko Lahdenperä att behörighetskravet är förödande för en viss grupp elever.

Det är de duktiga invandrareleverna, de som lagt allt krut på svenskan och därför inte blivit godkända i engelska.

– Bland dem finns elever som har MVG på rubbet – men inte klarar engelskan. Samtidigt har de modersmålskunskaper i sådana världsspråk som ryska, arabiska eller spanska. Språk som representerar betydligt äldre kulturer än vår. Låt oss säga: Okej, vi testar din ryska/arabiska/spanska; vi släpper inte på kvalitetskravet, men vi ger detta språk samma status som engelskan! I Sverige är vi alldeles för fixerade vid den västerländska, och framförallt den angloamerikanska, kunskapstraditionen.

Tankar om sommarskolan

I Botkyrka kommun planerar man inför sommarskolan 1999 att ta hjälp av en grupp lärarkandidater med invandrarbakgrund. Samtliga har en akademisk examen från sitt hemland, och utbildas nu under tre terminer till lärare vid Södertörns Högskola.

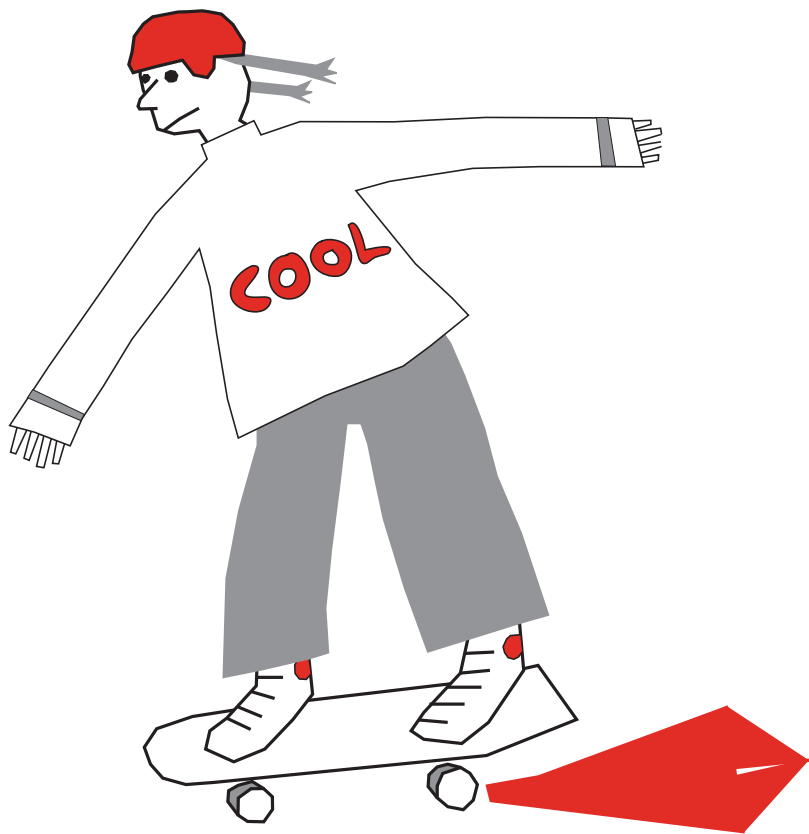
Eftersom många av dem har hög utbildning inom matematik och andra naturvetenskapliga ämnen, är tanken att de ska göra delar av sin praktik i sommarskolans matematikgrupper.

I grupperna finns förstås också utbildade lärare.

I Kramfors kommun förstärktes förra årets sommarskola med tolv lärarassistenter. Det var elever från gymnasieskolan, som ryckte in och hjälpte till med undervisningen. I utvärderingen av sommarskolan fick lärarassistenterna mycket beröm; de hade haft stor betydelse, tyckte eleverna.

I utvärderingen från Härnösand framhåller eleverna att läraren varit "snäll, glad och duktig, så därför har det gått bra". När det gäller uppläggningsen av sommarskolan, som förra året var uppdelad i två etapper, ger de rådet "kör alla veckor på en gång".

Flera lärare påtalar vikten av att hinna förbereda sig innan sommarskolan slår upp sina portar. Första veckan får inte upptas av planering, organisation och anskaffande av arbetsmaterial. Ska man kunna bedriva en individualiserad undervisning, så måste det också finnas detaljerade omdömen från grundskolan. Det ska klart framgå var eleven har sina brister.

Därför blev jag inte godkänd

I Piteå har eleverna fått säga sitt

Varför blev du inte godkänd i alla ämnen? Vad tror du själv att det beror på? På vilket sätt hade skolan kunnat hjälpa dig bättre? I Piteå kändes det naturligt att ställa frågorna direkt till de elever, som hösten 1998 började på individuella programmet.

När ANNA LENA PETTERSSON POGULIS på Piteå kommuns utredningsavdelning fick uppdraget att ta reda på hur skolan skulle kunna förbättra sitt stöd till elever utan godkända betyg, då vände hon sig till några av dem som i våras gick ut nian.

Tolv ungdomar på det individuella programmet fick berätta vad de själva trodde var orsaken till att de inte klarat alla ämnen. De kom också med synpunkter på den stödundervisning som satts in under våren.

Många elever uttryckte missnöje med skolans information, som de tyckte varit otydlig. Som de upplevde saken, hade ingen talat om vad som krävdes för att de skulle bli godkända. En del klagade över att de inte fått chansen att göra om dåliga prov. Andra sa att de hade fått uppfattningen att allt skulle ordna sig, bara de lyckades bli godkända på nästa prov. Trots att de sedan klarat provet hade de blivit utan slutbetyg i ämnet. De förstod aldrig varför. Oklarheterna vad gäller betygsriterierna var stora över lag. Flera elever slutade nian utan att veta exakt vilka kunskaper de saknade.

Otydlig information

Anna-Lena Pogulis konstaterar att kommunikationen mellan sändar- och mottagarpart uppenbarligen inte fungerat.

– Även om lärarna har lämnat information, så tycks den av olika skäl inte ha nått fram. Man måste vara oerhört tydlig och gång på gång kolla upp att varje elev har tagit till sig informationen och förstått innebörden.

Hon misstänker att en hel del elever och föräldrar inte hade fått följderna av de nya behörighetskraven klara för sig. De var vana vid att skolgången rullade på, oavsett betyg. De räknade med att det skulle bli så i fortsättningen också...

Anna Lena Pogulis inser att hon med största sannolikhet hade fått en helt annan beskrivning av situationen, om hon valt att intervjua skolpersonalen, men påpekar att hon i detta sammanhang varit ute efter elevernas upplevelser.

– I Piteå kommuns barn- och utbildningsplan står uttryckligen att eleverna alltid ska få komma till tals i frågor som berör dem. Den inställningen finns säkert i många andra kommuner också, men det är kanske ovanligt att man är så klar på den punkten som vi är.

Uppdraget, som Anna-Lena Pogulis fick av Barn- och utbildningsnämnden, var att dels följa upp vårens stödinsatser, dels komma med förslag på hur stödet skulle kunna bli bättre. Förutom att prata med elever på IV-programmet träffade hon rektorerna på Piteås sex senareskolor. Hon hade också kontakt med andra kommuner.

Problemen kom i sjuan

IV-programmet i Piteå tog höstterminen 1998 emot 45 elever som inte uppnått betyget Godkänd i något eller några av kärnämnen. Tolv elever (28 procent) intervjuades av Anna-Lena Pogulis, ungefär en halvtimme var. Trots att deltagandet var frivilligt kom samtliga senareskolor i kommunen att bli representerade.

Samtalen rörde sig kring tre huvudfrågor:

- Varför tror du att du inte blivit godkänd i alla kärnämnen?

- Hur tycker du att extraundervisningen under våren har fungerat?
- Hur kan skolan stötta elever i din situation?

Under intervjuerna var några elever till en början avvaktande. Vad handlade det här egentligen om; skulle de kontrolleras igen?

Anna-Lena förklarade noga: Det var skolan, inte eleverna, som skulle kollas.

Det visade sig att nästan alla tyckte, att de under mellanstadietiden fått bra stöd av sina lärare; problemen började någon gång mellan sjuan och nian. Några säger att de flera gånger bett om extra stöd, men inte förrän krisen blev akut, på våren i nian, sattes åtgärder in.

Flera elever uttrycker besvikelse över att de inte fått löpande information om hur de ”ligger till”, och att de inte fått hjälp med att ta igen sådant som de missat på grund av frånvaro.

De tycker att de inte fått den undervisning de har rätt till. Ett visst ansvar tar de själva på sig; ibland har det hänt saker i deras liv, som känts mycket viktigare än skolan och som därför fått gå före.

Mobbning som ingen sett

Några elever anser att de varit dömda på förhand, stämplade av lärare och rektor. De säger att det inte spelat någon roll vad de gjort och inte gjort, de har fått skulden i alla fall. Så de har gett upp.

En grupp elever berättar att de varit mobbade sedan låg- och mellanstadiet, utan att någon sett hur dåligt de mått. De har inte pratat om sina problem, varken i skolan eller hemma.

– Trots alla handlingsplaner finns det alltså mobbade ungdomar som känner att ingen bryr sig, säger Anna-Lena Pogulis. Vi får inte acceptera det! Under hela skoldagen måste eleverna vara omgivna av lyhörda vuxna personer. All personal måste också vara uppmärksam på att ingen elev känner sig ”stämplad”. Det här är en viktig diskussion att föra, kollegor emellan.

Stödet kom för sent

Under vårterminen 1998 tackade 61 elever i Piteå kommun ja till stödundervisning. (Delar av de så kallade Persson-pengarna användes.) 31 av dessa elever lämnade senare grundskolan med godkända betyg. Stödundervisningen skedde på håltimmar eller på annat sätt i direkt anslutning till skoldagen. På de skolor som startade tidigast, i vecka 13, blev resultatet bäst. (I Piteå har man för övrigt bestämt sig för att ha samma betygsriterier i hela kommunen.)

Flertalet av de intervjuade eleverna tyckte att extraundervisningen varit bra, men att den började alldeles för sent. Den borde ha kommit igång redan under höstterminen i nian, senast direkt efter jullovet. Stödundervisningen får inte ligga för sent på eftermiddagen; då hinner man inte med sina läxor och kommer efter i alla fall...

Beträffande sommarskola tycker de att möjligheten ska erbjudas efter både åttan och nian. Då har alla en chans att gå ut grundskolan med godkända betyg.

Många elever föreslår att klassen ibland delas in i mindre grupper, så att läraren får mer tid för dem som behöver extra stöd. Eleverna nämner också andra typer av gruppindelning, till exempel efter svårighetsgrad och ambitionsnivå. De påpekar att det kan vara så, att lärare och elev inte passar ihop. Ibland är den bästa lösningen att eleven byter grupp.

– Gruppindelningen kan göras på många olika sätt, kommenterar Anna Lena. Det bästa är inte alltid att dela en klass rakt av. Ibland ska man kanske ha en grupp med fem och en med 25 elever.

Frågor om framtiden

Intervjun med eleverna på IV-programmet gjordes tidigt under höstterminen. Dittills tyckte samtliga att IV verkade bra och att lärarna var justa.

Alla räknar med att klara Godkänd i ämnen där de saknar betyg. Men de ställer en rad frågor om hur intagningen på nationellt program kommer att fungera:

- Hur räknas mina betyg?
- Kommer jag att konkurrera på samma villkor som övriga elever, även om jag saknar betyg i andra ämnen än kärnämnen?
- Vad händer om jag inte blir godkänd i kärnämnen och inte kommer in på nationellt program?

Piteå lovar att lyssna

På vilket sätt kommer nu Piteå kommun att ta vara på elevernas synpunkter?

INGER INGESSON är chef för Barn- och utbildningsförvaltningen. Hon lovar att man seriöst ska titta på elevernas förslag, för att få en så bra organisation som möjligt.

– Elevinflytande är en svår men viktig fråga. För elevernas del måste det handla om verklig delaktighet i formandet av en bra skola. Att få vara med och påverka är ju en del i själva lärandet. Nu har vi chansen att visa ungdomarna att deras synpunkter är värdefulla.

Utifrån Anna Lena Pettersson Pogulis' utredning fattade Barn- och utbildningsnämnden i Piteå i november 1998 bl a följande beslut:

- Det åligger varje rektor att se till att alla elever i år 9, och deras föräldrar, får tillräcklig information om behörighet till gymnasieskolan och betygskriterier. Man måste noga förvissa sig om att informationen når fram.
- Elev som saknar betyg i något ämne ska automatiskt få ett skriftligt intyg, av vilket klart framgår dels var kunskapsluckorna finns, dels vilka åtgärder som vidtagits.
- Under vårterminen 1999 kommer extra stöd att sättas in för elever i år 9. Sommarskola erbjuds elever i år 8.

Kraften finns i våra gemensamma idéer

Så blir samsyn mer än ett vackert ord

Dina barn, mina barn, allas barn. En samsyn på barns och ungdomars utbildning. Det var målet för ett projekt i Upplands Väsby kommun.

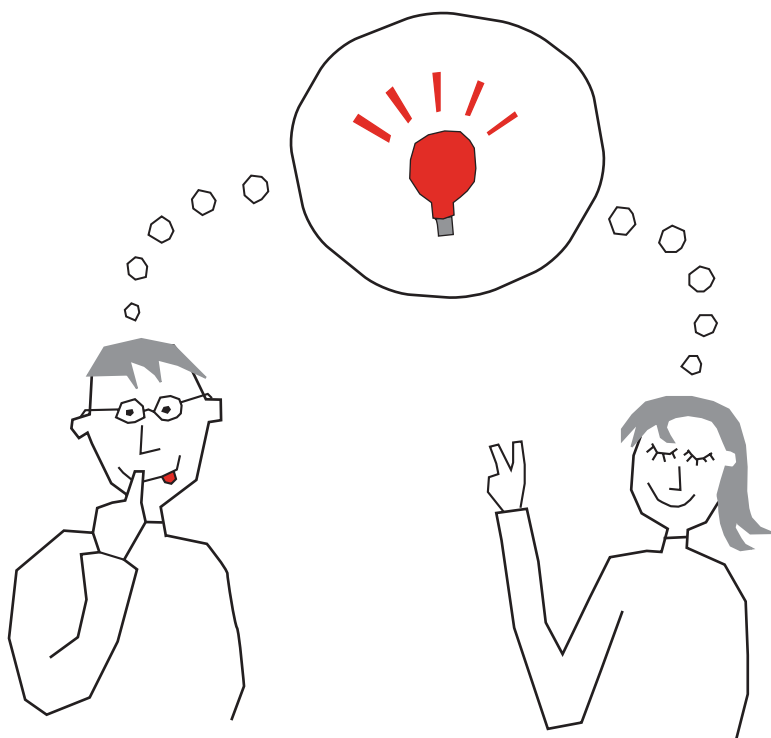
Att projektet nu är avslutat betyder inte att utvecklingsarbetet stannat av; ett pedagogiskt centrum har fått uppdraget att driva det vidare.

– Vi ville inte att det här skulle vara ett projekt med en tydlig början och ett tydligt slut, säger *KERSTIN KJÄLLMAN*, projektledare och numera chef för gymnasie- och komvuxförvaltningen i Upplands Väsby.

Det farliga med ett projekt kan ju vara, att när det en dag avslutas återgår det mesta till den gamla ordningen. Vår önskan var givetvis att den insikt och de kunskaper, som hunnit utvecklas under ett och ett halvt år, skulle föras ut i den ordinarie verksamheten och sugas upp av den. Om inte attityder och förhållningssätt påverkas i grunden, då hittar vi aldrig ett gemensamt synsätt. Då stannar det vid vackra ord.

Kraften är våra idéer

För att ett förändringsarbete ska fortgå krävs att någon driver på. Någon måste, som Kerstin Kjällman uttrycker det, ”hålla i och

hålla ut” och inte låta sig förskräckas ens när det ibland känns som om man tog ett steg tillbaka.

Av den anledningen inrättades ett pedagogiskt centrum, med uppgift att bland annat ordna nätverksträffar och studiedagar utifrån ett 0–20-perspektiv.

– Kraften ligger i våra gemensamma idéer, säger *INGRID ÅSGÅRD*, chef för Pedagogiskt centrum i Upplands Väsby.

Hon är noga med att betona att de gemensamma träffarna inte ska innehålla några konstigheter. Ofta handlar det om att upptäcka nya dimensioner i det gamla och välkända.

– Det kan vara oerhört givande att sitta tillsammans och spåna. Plötsligt dyker tankar upp, som man inte har haft tid att utveckla förut.

Ingrid Åsgård ger exempel på områden att samtala kring:

- Har vi ett gemensamt synsätt på kunskaper och färdigheter?
- Vilka läromedel och arbetssätt använder vi?
- Hur utvecklar vi lärarrollen?
- Vilka kunskaper sitter kvar hela livet och vilka trillar bort en vecka efter provet?
- Hur får vi eleverna att älska detta ämne?

Haka på de tidiga åren

– Att ha ett 0–20-perspektiv är viktigt, men fortfarande inte alldeles självklart, säger Kerstin Kjällman. Ännu är vi inte riktigt vana vid att tänka ”helt”.

Skoldebatten har hittills varit väldigt fokuserad på grundskolans senare del och på gymnasiet. Det har naturligtvis funnits skäl till det, men nu gäller det för oss att haka på de tidiga åren. Till exempel träffar jag då och då speciallärare på gymnasienivå, som är väldigt intresserade av att få veta hur man tänker och agerar i förskolan, när ett barn visar sig ha svårigheter av något slag.

Många arbetsgrupper

Under projektets gång arbetade personal från grundskola och gymnasieskola i Upplands Väsby tillsammans i större eller mindre grupper (ett par av grupperna har permanentats). Man var noga med att varje skola skulle vara representerad. Deltagarförteckningen i slut-

rapportens populärversion sträcker sig över en hel sida.

– Att ha många deltagare var en av poängerna, säger Kerstin Kjällman. Alla som jobbar inom kommunens skolor skulle känna igen åtminstone någon person.

Områden som fokuserades var bland andra:

- Övergången grundskola – gymnasieskola
- Syo-verksamheten
- Barns och ungdomars behov av särskilt stöd
- Lärande under eget ansvar
- Ledarskapsutveckling och samarbete mellan skolan och företagen
- Ämnessamverkan mellan grundskola och gymnasieskola.

Övergången

Beträffande övergången säger *MAJ DELLSTRÖM*, gymnasierector i Upplands Väsby, att det är nödvändigt att skaffa sig en handlingsplan för hur den ska gå till, för att bli så smidig som möjligt.

– Men övergången ska inte slätas ut totalt. Lite spänning måste finnas kvar! Det viktiga är att vi försöker skapa en bra arbetssituation för eleverna, så att de snabbt kan känna både trygghet och arbetsglädje. En bra start betyder mycket. Vi i personalen ska anstränga oss ytterligare för att tidigt få ögonen på eventuella problem.

Handlingsplanen, som Maj Dellström talar om, omfattar olika insatser och aktiviteter från år 8 till dess eleverna ”bott in sig” på gymnasiet. I åttan får eleverna bland annat tillfälle att besöka alla gymnasieprogram de är intresserade av.

– NV och SP tycker de flesta att de känner till ganska bra; de tänker sig dessa program ungefär som grundskolan, fast djupare och tyngre. Att vara med en dag på byggprogrammet känns däremot alldeles nytt. Vi vill erbjuda olika möjligheter att prova på.

Flickor som funderar på NV erbjuds sommarkurser under ett par veckor mellan åttan och nian. Det finns många olika sätt, om man vill hjälpa eleverna att få upp ögonen för nya alternativ.

En handlingsplan för att samordna syo-insatserna finns också. Ett sätt att få kontinuitet i syo-verksamheten är att låta varje studie- och yrkesvägledare på gymnasienivå tar ansvar för ett visst antal grundskolor.

Stora brister i svenska

– Många gymnasielärare upplever att det har skett en drastisk försämring av elevernas färdigheter i svenska språket, både när det gäller att läsa och att skriva.

Det säger *MARITA BERGMAN*, svensklärare på grundskolans senare del. Hon har ingått i den ämnesgrupp som ägnat sig åt svenska, och som bland annat undersökt språkstandarden i Upplands Väsby skolor.

– Sedan flera år tillbaka låter vi alla elever i nian skriva om sin grundskoletid. Man kan uppfatta det som en utvärdering från elevhåll. I vår arbetsgrupp läste vi tillsammans 400 av dessa elevrapporter. Och vi fick sannerligen svart på vitt: Bristerna var mycket stora! Med utgångspunkt från det vi läst, skulle gissningsvis 15 procent bli godkända i svenska.

Språk och självkänsla

Arbetsgruppen i svenska stod inför frågan: Vad ska vi göra?

– Vi började med att säga oss: För att klara gymnasieskolan måste man vara en god läsare. Jag vet inte om man ska beteckna oss som radikala eller konservativa, säger Marita Bergman, men vi tycker att varje elev, till gymnasiet, ska "ha med sig" 10 000 sidor skönlitteratur. De bör också vara vana tidningsläsare.

Gruppen punktade upp vad den ansåg att eleverna inför gymnasiet bör kunna i ämnet svenska:

- Vara goda läsare (se ovan)

- Vara vana vid processinriktat skrivande
- Behärska vedertagna skrivkonventioner
- Kunna skriva berättande, beskrivande och refererande på ett i stort sett korrekt språk.

– Det är nödvändigt, säger Marita Bergman, att vi allvarligt funderar över svenskans roll i skolan. Språk och självkänsla hänger intimt ihop. Språket har mycket att göra med den sociala kompetens, som vi så gärna talar om idag.

I kommunen har en tjänst som språkutvecklare inrättats. Uppgiften är att verka för ”varje elevs optimala språkutveckling”.

Diskutera värdegrunden

HÅKAN SÖDERSTRÖM från arbetsgruppen i historia påtalar behovet av att lyfta fram demokratibegreppet.

– Frågor kring etik, moral och värdegrunden måste få större utrymme. I ämnet historia kan den diskussionen bli både tydlig och naturlig. Vi brottas ständigt med frågan om vad som är sant och inte sant. Och det är ju så, att vi inte alltid vill tro på sanningen.

Håkan Söderström citerar journalisten och författaren Yrsa Stenius: ”Med självkänslan kommer modet att inte bli en medlöpare.”

– Där har vi en kärnpunkt, som det gäller för historielärare och andra i skolan att ta fasta på.

Samtal pågår

Sommaren 1997 avrapporterades projektet Samlad syn på barns och ungdomars utbildning i Upplands Väsby.

Så vad säger Kerstin Kjällman, har kommunen fått en bättre skola?

– Ännu har vi inte gjort någon systematisk utvärdering. Jag tror att det tar ett par år innan man kan ge ett någorlunda konkret svar

på frågan vad det blev av det här. Mycket måste få hända både två och tre gånger, innan man vet vilken effekt det fått. Bitar faller bort och bitar faller på plats. Idéer förkastas och idéer slår rot. Man måste ha en ödmjuk inställning till det här med resultat.

– Men visst har projektets grundtankar om samsyn spridit sig. Och jag vet med bestämdhet att inte bara *ett* samtal pågår om skolan i vår kommun, utan många, många. Det tycker jag känns som en kvalitetsgaranti.

Kompetensutveckling genom nätverk

Berikande och roligt – men vem håller i trådarna?

Alla talar om nätverk. Det kan handla om allt från pedagogiska caféer till välorganiserade mötesplatser, där lärare från olika städer träffas för att utbyta erfarenheter. Den ena varianten är sällan den andra lik.

Behovet av nätverk är stort, men nästan lika stor tycks svårigheten vara att hålla dem vid liv.

”Varför är det så svårt att hålla ett nätverk igång?”

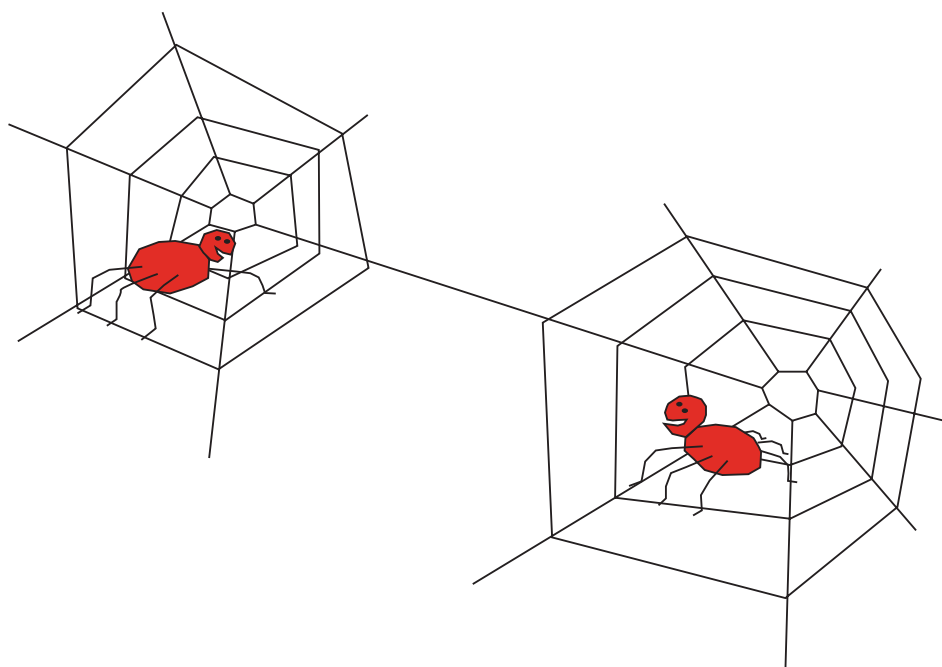
”Vi har gjort flera försök, men det vill sig inte riktigt.”

Många har samma bekymmer. Ett forum, där man kan utbyta tankar och få nya impulser, vill de flesta ha. Men vem ska se till att detta forum skapas, och vem är beredd att hålla i trådarna?

I Botkyrka söder om Stockholm har man hittat en modell, som satt fart på den pedagogiska debatten. Våren 1999 är närmare 300 personer involverade i något av kommunens nätverk.

Och nya trådar spinns.

Botkyrka har förmånen att ha två centralt placerade personer som spindlarna i nätet. De ansvariga, *ASTRID STENBECK* och *GUNNEL ERIKSSON*, har bägge tidigare arbetat som lärare och skollärare. Nu finns de på plats i kommunhuset, för att på olika sätt ägna sig åt pedagogiska utvecklingsfrågor. Som faddrar till elva nätverk har Astrid och Gunnel en del att berätta.

När de beskriver sina egna roller i nätverken låter de närmast som ett par goda tonårsföräldrar:

– Man håller sig i bakgrunden men har koll på vad som händer. Man ser till att det går framåt.

Uppdrag för sin skola

Vitsen med ett nätverk är att lärare från olika skolor och stadier kommer samman för att under ett par timmar, ett par gånger per termin, utbyta erfarenheter kring gemensamma frågor. Ur dessa möten kan nya idéer och samarbetsformer spira.

Så har det varit i Botkyrka, sedan det första nätverket bildades 1996.

– Det började med att vi bjöd in lärare i svenska, engelska och matematik, berättar Gunnel. Det fanns ett väldigt sug efter mötes-

platser där man kunde diskutera nationella prov, jämföra bedömningsgrunder och resonera kring betygskriterier.

Inbjudan till nätverken gick till gymnasieskolor och 7–9-skolor. Från varje skola kom två lärare i respektive ämne.

– Som nätverksmedlem åtar man sig ett uppdrag för sin skola, betonar Astrid. Man ska dels suga upp intressanta frågeställningar på hemmaplan, dels sprida nätverksdiskussionerna vidare till sina kollegor.

Mellanstadiet ger gymnasiet tips

Våren 1999 är det inte bara lärarna i svenska, engelska och matematik som har nätverk. Studie- och yrkesvägledarna har fått sina. Även för ensamlärare (slöjd, idrott, bild och hemkunskap) har mötesplatser skapats. Dessutom har man med lyckat resultat försökt sig på ”korsbefruktnings” mellan nätverken.

Så visade det sig att idrott och svenska kan ha mycket att ge varandra. Vid en av nätverksträffarna berättade en grupp mellanstadielärare om hur idrottsläraren, genom att jobba med rörelser och rytm på ett särskilt sätt, kunde stötta inläringen i språk och matematik. Gymnasielärarna i gruppen fann idén så intressant, att de omedelbart bad att få utbildning i metoden.

Kompetensutvecklar varandra

Nätverken är alltså en chans för lärarna att kompetensutveckla sig själva och varandra.

– Visst kan det vara stimulerande att lyssna på experter som presenterar de senaste forskningsrönen, säger Astrid Stenbeck. Men vi är många som börjar bli ganska mätta på den sortens föreläsningar. Genom nätverken får pedagoger tillfälle att prata med pedagoger; det verkar som om många längtar efter det sättet att mötas. Det hjälper också till att kitta ihop lärargrupper och olika ämnen.

Nätverk är ett ord som är lätt att svänga sig med. Ett modeuttryck som det gått inflation i, och som många gånger är ytterst diffust och suddigt i konturen.

– Det är viktigt att göra klart för sig vad man menar och vill, säger Gunnel Eriksson. Utan mål, struktur och organisation rinner det hela lätt ut i sanden, det har många upplevt. Ett vanligt fel är att man inte utser någon ansvarig för nätverket. Även om det är medlemmarna som gör det stora jobbet, så måste någon hålla i trådarna. Astrid och jag sitter centralt på förvaltningsnivå. Det markerar tydligt att nätverk är något som kommunen vill satsa på.

Det måste vara roligt

Hur skapar man ett nätverk som fungerar? Astrid Stenbeck och Gunnel Eriksson delar gärna med sig av sina erfarenheter:

- Behovet måste uttryckligen finnas hos dem som ska ingå i nätverken. Därefter är det dags att ställa krav. Stöd på central nivå är viktigt. Någon måste ta på sig ansvaret att inbjuda och leda.
- Se till att nätverksledarna har pedagogisk bakgrund, det är avgörande för trovärdigheten!
- Ledarna ska vara neutrala, dvs inte ha anknytning till någon av de inblandade skolorna. Att låta en rektor bli ansvarig är ingen lyckad idé, inte heller att låta ledarskapet cirkulera i gruppen.
- Samarbete med högskola eller universitet är tänkbart. Men man måste se upp; nätverken lever inte av föreläsare utifrån, hur intressanta dessa än är.
- Låt skolorna själva utse sina representanter. Tänk på att inflytande och ansvar hänger ihop.
- Ledarna gör upp dagordning, driver diskussionen framåt om den kör fast, för minnesanteckningar och beställer fika. Finns till hands!
- Träffarna får inte bli stela och formella, men inte heller forum för skvaller och pajkastning. Atmosfären ska vara öppen och det fria ordet råda, bland annat därför är den neutralt ledaren så viktig. Sist men inte minst: Man ska ha roligt!

Den bästa direktutvärdering Astrid och Gunnel kan få, är när deltagarna dröjer sig kvar i smågrupper och knappt vill gå hem. Och då ska man veta, att mötena för det mesta ligger på sen eftermiddagstid.

– Meningen är ju, säger Astrid, att deltagarna ska utvecklas inte bara ämnesmässigt och pedagogiskt, utan också som personer. Den mentala belastningen på lärare är stor idag. För att orka fungera behöver man få tid för samtal och eftertanke. Det är i sådana stunder kreativitet och kunskap alstras, som sedan kommer kommunen, skolan och barnen till godo.

Hur går det för de godkända?

Nätverkens övergripande mål är att hitta en så bra väg som möjligt för eleverna genom skolsystemet. Av det skälet har nätverket i engelska tittat närmare på hur det gått för en grupp elever, som nyss lämnat grundskolan och nu går på gymnasiets nationella program.

– Många av dem som gick ut nian med betyget Godkänd i engelska klarar sig dåligt, säger Gunnel Eriksson. Naturligtvis undrar vi varför. Vi har bestämt oss för att följa upp med en långsiktig studie.

I fokus för den undersökningen står tio elever från var och en av Botkyrkas nio grundskolor. Samtliga slutade nian våren 1998.

– Vi jämför resultatet av varje elevs nationella prov med slutbetyg från nian och den första diagnosen i gymnasieskolan. Eventuellt kommer vi att följa eleverna ännu längre.

Nätverken i svenska och matematik planerar att göra liknande studier.

Ett glapp inom grundskolan

Astrid Stenbeck och Gunnel Eriksson understryker att det aldrig är ”vi” och ”ni”, när grundskola och gymnasieskola talar med varandra.

– Alla inser att det handlar om samma ungar!

– Däremot, säger Gunnel Eriksson, tycks det finnas ett glapp någonstans inom grundskolan. Lärare i de senare årskurserna anser ganska ofta, att elever som börjar i sjuan knappt har nått målen för år 5.

Hon konstaterar att diskussionen inom grundskolan på allvar behöver komma igång. Om det ska ske i nätverksform eller på något annat sätt vill hon låta vara osagt.

– Men att grundskolans inre liv måste lyftas till debatt, det tycker jag är alldeles klart!

Välkomna till Botkyrka!

På frågan hur länge ett nätverk ska fortleva finns inget annat svar än ”så länge det behövs”.

– Ett nätverk, säger Astrid Stenbäck, är aldrig fixt och färdigt. Att det utvecklas och förändras är själva finessen. Så länge dess deltagare upplever att det tillför något, så länge har det ett berättigande. Jag hoppas få se hur nätverk mellan olika kommuner växer fram. Vi talar så mycket om internationalisering, men ibland har vi svårt att ens komma utanför den egna skolan.

Till den som vill veta mer om nätverken i Botkyrka kommun levererar Astrid Stenbeck och Gunnel Eriksson en stående inbjudan:

– Kom och hälsa på! Vi tar gärna emot gäster på våra träffar. Eller ring, så kommer vi till er och berättar. Om vårt sätt. Det finns förstås många fler.

Så höjer vi individuella programmets status

Hur hot kan bli möjlighet

En treårig utbildning på individuella programmet. En ny syn på IV från både lärare och studie- och yrkesvägledare.

En image som suddar ut värstingklängen och lyfter fram IV som ett program för långsammare inläring.

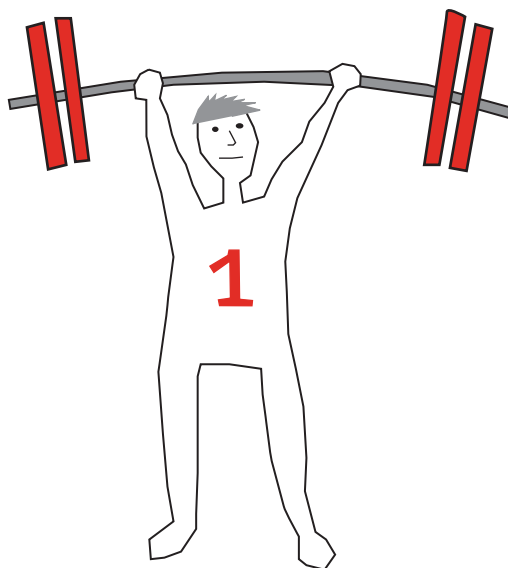
Det är Kjell Altstad som skissa den utveckling han skulle vilja se av gymnasieskolans individuella program.

Kjell Altstad är rektor för 171 elever på IV i Botkyrka. Hans skola, i lärar- och elevmun kallad Källgymnasiet, finns sedan 1996 på ett före detta industriområde i Alby; undervisningslokalerna fungerade en gång som representations- och försäljningskontor. Det är minst sagt trångbott för både lärare och elever. Den grupp elever, som valt att studera fem dagar i veckan, håller till i källarplanet på grundskolan en bit bort.

Var ska IV ligga?

När det gäller individuella programmets placering är Kjell Altstad en smula kluven. Är det en fördel att IV ligger för sig självt? Eller vore det bättre om programmet var fysiskt integrerat med övriga gymnasieskolan?

– Erfarenheten säger mig att integrering inte är så lätt som det låter. För elever som är dödströtta på skolan kan det vara skönt att

få hålla till någon annanstans än i ett traditionellt skolhus. Dessutom är det så att eleverna på IV ofta orättvist får skulden, när något mindre bra händer på skolan. Det är inte särskilt stärkande för självkänslan att betraktas som "klientel". Den så kallade integreringen sträcker sig sällan utanför lokalerna.

Ingen nödlösning

Kjell Altstad säger att det fortfarande förekommer att elever hotas med IV. Han efterlyser en förändrad attityd hos både lärare och syv. För egen del är han övertygad om att IV kommit för att stanna – och utvecklas.

– Programmet ska inte betraktas som en nödlösning, utan som ett alternativ. Ryktet måste bli bättre; stämpeln som värstingskola

suddas ut. Därför är det så viktigt att kommunerna inte betraktar IV som en ”bra placering” för ungdomar med grav kriminell belastning. Av IV-eleverna i Alby är mellan 25 och 30 procent flickor. Kjell Altstad är säker på att det finns fler som skulle må väl av att gå här.

– Ärligt talat så tror jag att många skräms bort redan innan de satt sin fot här. Det gäller inte bara flickor, utan över huvudtaget skötsamma, kanske redan lite tystlåtna, ungdomar med långsammare inlärningstakt.

”Vi får inte bli svikare”

En utveckling, som Kjell Altstad skulle vilja se av individuella programmet, är att det blir treårigt för den som behöver. Precis som flertalet elever går tre år på nationellt program, skulle det vara möjligt att lägga tre år på det individuella programmet, eventuellt med några nationella kurser som komplement.

– Alltför många elever klarar inte att läsa upp sig till behörighet på ett enda år. De behöver åtminstone två år på sig, innan de kan tänkas ta sig in på nationellt program. Vid det laget ligger de också två år efter sina jämnåriga kamrater. Kompisarna från nian är snart färdiga med skolan; själv ska man börja första året på gymnasiet. Hur bra är det för självförtroendet? Kan det kännas som något annat än ytterligare ett bevis på hur misslyckad man är? Ett av verksamhetens nyckelord är ju förtroende. Självförtroende. Och förtroende för oss vuxna. Låter vi eleven misslyckas, så är vi på sätt och vis att betrakta som svikare.

Programinriktning

I Alby tjuvstartade man med programinriktat IV (PRIV) höstterminen 1997. Ursprungstanken var att ge elever, som inte visste riktigt vad de ville, en smakbit av olika program. I samarbete med Tumba gymnasium utkristalliserade sig småningom en modell som låter IV-eleverna välja att inrikta sig mot hotell- och restaurang, handel, fordon el eller omvårdnad. Inför hösten 1998 lockade detta

alternativ så många elever att alla inte kunde beredas plats.

Inom IV i Alby ryms ytterligare ett antal möjligheter, från att plugga kärnämnen fem dagar i veckan till att ha praktik på heltid. En lärlingsutbildning i samarbete med Botkyrka företagscentrum är under utveckling.

På "Källgymnasiet" har varje elev en individuell studieplan och ett personligt schema. Skoldagen är indelad i tre arbetspass och lärarna i arbetslag.

– Så mycket som möjligt arbetar vi i projekt, säger Kjell Altstad. Att ha ett konkret mål framför sig är viktigt, även när projekten är enkla. Nyttan med det man lär sig på lektionerna måste vara påtaglig.

Det tydligaste exemplet på detta utgör samarbetet med Tumba Flygverkstad. (Se artikeln *När vingarna bär*, sidan 67.)

När vingarna bär

Den som vill bygga flygplan måste kunna räkna

”Mät med olika mätinstrument, skissa och diskutera er fram till bästa sättet att räkna ut ytan på

- a) en vinge*
- b) flygplanskroppen*
- c) stjärtpartiet.*

Jobba i grupp två eller tre. Alla lämnar in en individuell redovisning med illustration och matematisk uppställning”.

För tio unga män på IV är detta en uppgift att ta på största allvar. Den måste lösas med noggrannhet och fantasi. För hur ska man annars kunna bygga ett flygplan? Och känna att vingarna bär när sommarlovet börjar!

Halva veckan på skolan i Alby, andra halvan på Tumba Flygverkstad i Tullinge, drygt en halvmil därifrån. Det är vad som gäller för tio elever från individuella programmet i Botkyrka kommun.

När höstterminen börjar infinner sig CALLE RÖNN på IV:s upp-rop. Är det någon av de församlade, som skulle vara intresserad av en lite udda grej? undrar Calle.

Att bygga ett riktigt flygplan! Krävande förstås, men onekligen ganska häftigt. Calle Rönn brukar få en liten grupp med sig in i angränsande rum, där han säger: Välkommen att testa en vecka på Flygverkstan. Kanske är det något för dig.

Elegant framtidsmodell

Egna vingar är ett projekt som drivs av Calle Rönn på nedlagda F18 i Tullinge, fram till sommaren 1999 med hjälp av EU-pengar. Projektets tjänster köps in av bland andra Botkyrka kommuns individuella program, som till hösten hoppas kunna erbjuda dubbelt så många elever en plats här.

Tumba Flygverkstad är inhyst i det före detta marketenteriet, och fungerar som "ett pedagogiskt rum, där människor av olika ålder, kön och bakgrund verkar och trivs".

Calle Rönn är sportflygare, ytbärgare, ingenjör och entreprenör. Han har studerat pedagogik och ekonomi, drivit företag och jobbat utomlands. Men lärarutbildad är han inte! Det är ingen av de andra i Flygverkstan heller. Jo förresten, en av teamets tre pensionärer har ett förflutet som yrkeslärare – men den viktigaste kvalifikationen är att han, liksom de andra, har lust och vilja att bjuda på sin kunskap och livserfarenhet.

– Vi försöker hitta en elegant framtidsmodell, som går ut på att man gör saker tillsammans, säger projektledare Rönn. Goda vuxna förebilder är A och O i en verksamhet som den här.

Alla är nybörjare

Tre sorters flygplan byggs i gamla markan: Trampplan för barn. Radiostyrda modellplan. Och så den alldeles riktiga dubbeldäckaren med plats för två.

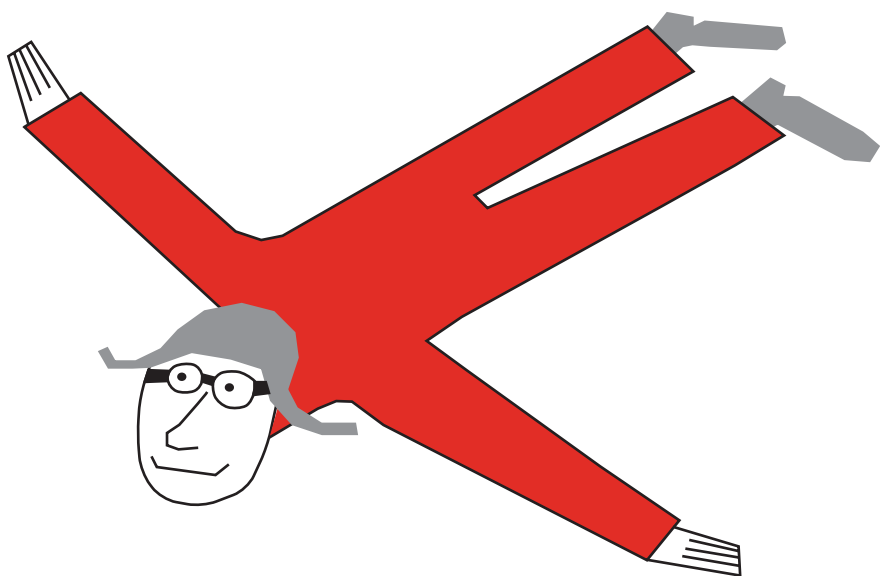
Flygplan!

Men varför just flygplan?

– Vitsen är att ingen av killarna har gjort det förut, svarar Calle Rönn.

Slipat på en båt eller snickrat på en kåk, det har de kanske gjort. Men att bygga ett flygplan, det är något nytt. Alla är nybörjare och det är finessen. Det är fullkomligt naturligt att göra fel i början. En gång, två gånger, tre gånger... Ingen hånar dig för att du inte kan. Ingen kan.

Så det är bara som det ska, att man misslyckas några gånger innan det blir rätt. Den där träpinnen – som man mätt upp och

sågat ut och slipat till – den måste bli perfekt. Den kan inte godkännas annars. Det som inte är bra kan inte bli godkänt. Mer självklart kan det inte vara. För man ska ju upp och flyga den där kärran en dag! Och vem vill störta till marken?

– Noggrannhet, tålamod och uthållighet är vad det handlar om, sammanfattar Calle Rönn. Man måste komma överens och man måste fatta beslut.

Ritning på engelska

Den stora ritningen på väggen är handskriven. Engelskan är amerikansk. Texten ska översättas. Tum och fot måste räknas om. Om inte teorin fungerar, så gör inte praktiken det heller. Nya och knepiga problem dyker upp i ett kör. Att lyckas lösa dem ger självförtroendet en kick.

Framför datorn på kontoret sitter en elev och skriver på en flyg-historisk uppsats. Över borden ligger litteraturen spridd: *Antique airplanes*, *Bikers Book (english edition)*, *Matematikboken för grundskolans senare del*, internationella flygtidskrifter och broschyrer från Motorflygarförbundet. Dessutom en bunt kopior av en artikel ur Expressen: "Stökiga skolpojkar kallas hjärnskadade och knäcks för livet."

MVG! Skitglad, alltså!

Vid en vägg i salen där det stora flygplansbygget pågår jobbar IVAN VUJACIC med en målning. Förlagan är ett gammalt svart-vitt foto med stolta flygare i avspända poser framför sina plan.

Ivan har just fyllt i sin ansökan till estetiska programmet. Om några dagar räknar han med att tenta upp sig till ett Godkänd i matematik.

– Minst Godkänd! förtydligar han. Jag gjorde ett miniprof förra veckan. Gissa vad jag fick... MVG! Skitglad, alltså! Rusade hem och berättade för morsan. Så satte jag upp provet på väggen i mitt rum.

Vad är det som händer på Flygverkstan, som inte hände på grundskolan?

– Här lyssnar de på en, säger Ivan. Och de släpper inte taget. Kom igen! säger de. Kom igen, Ivan, du kan inte smita från det här.

– På grundskolan, fortsätter han, ringde jag aldrig och talade om när jag var sjuk. Jag stannade hemma och det var ingen som brydde sig. Här vet jag att de undrar. Om jag inte dyker upp så vet jag att de säger: Var är Ivan någonsans?

Fast, erkänner han, det dåliga i skolan är inte bara lärarnas fel.

– Förut tyckte jag det. Nu fattar jag, att om man visar lärarna respekt, så visar de respekt tillbaka.

Ivan säger att han kanske ska bli bildlärare. Han ska bli en lärare som bryr sig.

Planet ett pedagogiskt redskap

BJÖRN CALLMAR är pedagogisk metodutvecklare vid Tumba Flygverkstad. Han understryker att man lägger stor vikt vid den sociala kompetensen, som han menar är en bristvara i den svenska skolan.

– Här pratar vi mycket om hur man ska uppföra sig mot varandra. Vi diskuterar vad kärlek är mer än sex. Vi talar om vilka olika signaler man sänder ut genom sitt sätt att använda språket. Eleverna har till exempel haft i uppgift att i skrift formulera och muntligt redovisa vad de menar med mänskliga dygder. Periodvis får de läxor med sig från oss till skolan i Alby. På så hänger utbildningens olika delar tydligt ihop.

– Flygplanet är vårt pedagogiska redskap, säger Björn Callmar. Utifrån det bedriver vi hela vår undervisning. Vår ledstjärna är en tydlig koppling mellan teori och praktik. Under byggets gång får kärnämnen sin praktiska tillämpning. Målet är att våra elever ska se det meningsfulla i att läsa vidare på gymnasiet. Och att de ska upptäcka att de duger!

En bra start är guld värd

Osby satsar stort på mottagandet

Drömstart. Det är när stämningen på skolan är sådan att man kan slappna av, fast man vet att åren framöver blir tuffa.

Drömstart. Det är att slippa presentera sig för hela klassen redan första dagen.

Drömstart. Det är att få en chans att tänka efter en stund: Vad är det jag vill ha ut av det här?

Tre elever, en mentor och en rektor sitter tillsammans och pratar om gymnasieskolan.

Just den här skolan heter Ekbackeskolan och ligger i skånska Osby. Rektorns namn är *CHRISTER RANDAU*. Mentorn/läraren i svenska och filosofi heter *CHRISTER NYHLÉN*. Flickorna i soffan går alla på samhällsvetenskapsprogrammet. Det är *ANNA SIMMINGSKÖLD*, *EMMA OHLSSON* och *JENNY SVENSSON*.

På Ekbackeskolan finns 320 elever, fördelade på SP, NV, BF, IP och IV. Sedan en tid hör också naturbruksgymnasiet hit, även om lokalerna ännu så länge ligger på annat håll i samhället.

Vänlig atmosfär

För Jenny Svensson var den 18 augusti 1998 den värsta dagen i hennes liv. Hon skulle börja på gymnasiet. Hon var nervös.

– Jag var jätterädd! Inte för att jag hade hört något dåligt om själva skolan, för det hade jag inte. Men jag visste, att nu skulle det

bli stenhårt. Det gällde att satsa allt. Jag mådde nästan illa.

Redan andra dagen hade Jenny Svensson slappnat av; det här skulle nog gå bra.

När hon ett halvår senare försöker tänka efter varifrån den känslan kom, tror hon att det hade med stämningen att göra.

– Hela atmosfären signalerade ”det blir tufft, men du kommer att få stöd”. Det verkade trivsamt på skolan, man fattade att lärarna fanns där för vår skull. Det är konstigt, men så kände jag aldrig på högstadiet. Där var allting mycket tyngre. För lärarna också, tror jag. Eleverna var en enda stor och stökig massa, inte olika personer.

Emma Ohlsson fyller i:

– Det var som om somliga lärare inte orkade se en. När man möttes i korridoren vände de bort blicken. Här är elever och lärare närmare varandra. Det har kanske att göra med att man betraktas som vuxen, som någon att räkna med.

Den goda cirkeln

Rektor Christer Randau talar mycket riktigt om att ”se individen”. Han anser att en bra start är A och O för hela gymnasietiden. Den är, kort sagt, guld värd.

– Redan de första dagarna grundläggs mycket. Här hos oss försöker vi att från början skapa ”den goda cirkeln”. Trivs man i skolan har man större chans att nå goda resultat än om man inte trivs. Man får lust att satsa ytterligare, och så känns det ännu bättre. När eleverna kommer nya till gymnasieskolan, så måste vi göra allt som står i vår makt för att de ska känna sig hemma.

Här finns en inbyggd konflikt, som Christer Randau och Christer Nyhlén filosoferar över en stund. För samtidigt som det finns mycket att vinna på en mjukstart, gäller det att vara tydlig med budskapet: Ta studierna på allvar från början, den som vill hänga med får inte slappa.

– Eleverna måste få besked om vilka krav som ställs på dem, säger Christer Nyhlén. Att undanhålla dem det vore bedrägligt. Men de måste också få klart för sig att vi lärare finns där för att lotsa dem framåt. Tydlighet är ett honnörsord, tycker jag.

Samtidigt vill Christer Randau betona att första gymnasieåret inte får bli en direkt fortsättning på nian.

– Jag tror inte att lärarna ska ha för bråttom med att köra igång sina kurser. De måste lugna sig en aning och försöka upptäcka den individ som varje elev är. Ingen i gruppen kommer att utvecklas exakt likadant som en annan. Alla kommer att göra olika saker i framtiden.

– Att hitta balansen mellan dessa bägge synsätt är ett konststycke, tillägger han. Det är på detta vi förväntas vara proffs.

Grupparbeten bra i början

Anna, Emma och Jenny presenterar gärna några knep, som de menar kan göra gymnasiestarten enklare:

- Medan du fortfarande går i åttan och nian ska du passa på att prata så mycket du kan med kamrater som redan börjat på gymnasiet. Fråga om kurser, lärare, regler och allt du kommer på. Var nyfiken, det har du glädje av sedan!
- Snälla lärare, låt oss slippa presentera oss inför hela klassen redan första dagen! Det är plågsamt att genast behöva säga något om sig själv.
- Grupparbeten är bra i början, då kommer man automatiskt igång att prata med folk. Man lär känna nya personer, träffar deras kompisar och så rullar det på.
- Inga lägervistelser under den första månaden, tack! Läger är helt okej, men inte förrän en bit in på terminen. Annars blir det ändå så, att man håller sig till dem man redan känner och är trygg tillsammans med.

Tid för tanke

Nu ser starten inte likadan ut på alla program, vart och ett försöker hitta sitt sätt att ange tonen.

– Som lärare har man frihet att prova nya idéer, säger Christer

Randau. Det är inte bara elevernas kreativitet som behöver stimulans, detsamma gäller lärarnas. Även för dem ska ”den goda cirkeln” fungera.

På barn- och fritidsprogrammet har man format en introduktionsmodell som innebär att eleverna lutar sig bakåt en stund och funderar över frågor av typen: Varför är jag här? Vem är jag? Vilka förväntningar har jag? Vad gör jag om fem år? Vad har jag för egenskaper som ska föra mig dit?

Medan tankarna går, strömmar musik ur bandspelaren. I silverkandelabern brinner ljus.

Vad frågorna beträffar, så finns det elever som redan har svaren klara för sig. Andra har inte funderat i de här banorna förut.

Det väsentliga är att få igång reflekterandet.

När studierna inte fungerar för en elev på Ekbackeskolan, då blir den givna frågan till honom eller henne: Varför är du här?

– Den som inte hittar något svar på den frågan, ska kanske ta en paus och syssla med något annat, säger Christer Randau.

Förbereder nästa steg

Ekbackeskolan försöker också att förbereda för stegen inom, och steget ut ur, gymnasiet. Under hösten trummade man ihop ett gäng före detta elever med olika erfarenheter i bagaget. Det gemensamma för dem var att alla gått samhällsvetenskapsprogrammet. Men medan någon hade fortsatt direkt till universitetet, hade en annan hittat jobb och en tredje rest ut i världen som au pair.

Nu kom de tillbaka och bildade panel i Ekbackeskolans aula. Deras publik var yngre kamrater, som ville ha besked: Vilken nytta har man av det här programmet? Vad ska man satsa på? Hur känns det att plötsligt släppas ut i verkligheten?

Det blev ett livligt samtal, där i aulan. Skolledningen har planer på att upprepa idén, då också med en sittning för föräldrarna.

– Föräldrar borde ha en given plats i gymnasieskolan, anser Christer Randau. Vi har valt att under de två första åren ha utvecklingssamtal med elever och föräldrar varje termin. I trean är föräldramedverkan frivillig, men många ungdomar tycker det är skönt att ha mamma eller pappa med sig.

Elever förklarar bäst

För Emma Ohlsson och Jenny Svensson är det snart aktuellt att välja ekonomisk eller samhällsvetenskaplig inriktning på studierna. Jenny har inte bestämt sig riktigt än. Hon tänker utnyttja tillfället som skolan erbjuder, och sitta ner en stund tillsammans med elever från år 2 och 3.

– Jag vill ha konkreta exempel! Inte bara få besked om att man läser marknadsföring och administration. Jag vill veta vad det innebär. Sådant är elever bäst på att förklara!

Hennes mentor Christer Nyhlén nickar:

– Vi vuxna har en tendens att tro, att information är detsamma som att visa snygga overheadbilder med många pilar och diagram. Visst, det där var något tillspetsat. Men en sak är säker: Vi glömmer alldeles för lätt bort vilken jätteresurs eleverna själva är.

Studieplaner ger överblick och helhet

På Bergnässkolan skräddarsyr eleverna sin utbildning

Så många som möjligt ska kunna söka till högskolan efter gymnasiet. Det är ambitionen på Bergnässkolan i Luleå. Här ser man till att även elever på de yrkesförberedande programmen gör sig beredda till vidare studier.

Skolan erbjuder en mängd valbara kurser, vilket gör att varje elev kan skräddarsy sin utbildning. Förutsättningen är de individuella studieplanerna.

Ingenting hindrar att en blivande bagare läser C-kursen i matte.

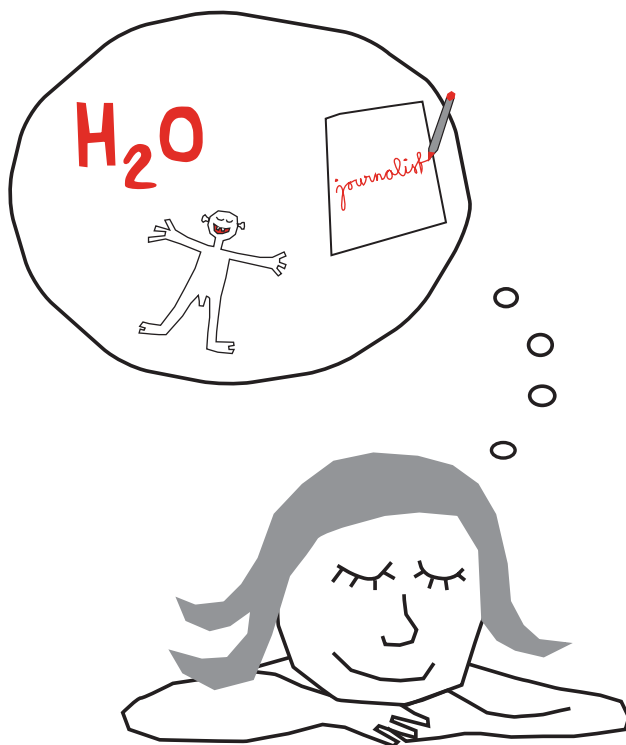
Ingenting hindrar heller att den som siktar på en socionomutbildning väljer barn- och fritidsprogrammet, men ökar på med högskoleförberedande ämnen.

Och går man på livsmedelsprogrammet, men drömmer om att bli journalist, då kan man komplettera med lämpliga behörighetskurser.

På Bergnässkolan spelar det ingen roll vilket program man har valt; alla ska kunna sätta ihop en gymnasieutbildning som ger dem chansen att läsa vidare. Ingen ska känna sig inlåst i ett fack redan från början.

– Vår filosofi är att eleverna ska få så mycket som möjligt med sig från oss. Jag brukar uppmana dem att ta för sig ordentligt, säger studie- och yrkesvägledaren ANNA-MÄRTA VIKSTRÖM.

– Här på skolan ser vi nästan hur många möjligheter som helst.

Höjd kvalitet

Anna-Märta Vikström är motorn i det utvecklingsarbete med studieplaner, som sedan några år pågår på Bergnässkolan. Genom omsorgsfull studieplanering ska eleverna få ett samlat grepp om sina år på gymnasiet. Ett mål är att alla ska gå ut med fullständiga betyg.

– Utifrån intresse och fallenhet får var och en hjälp med att skräddarsy sin egen utbildning, säger Anna-Märta. Eftersom vi har släppt det lokala tillägget fritt i den valbara potten, så har eleverna stora möjligheter att plocka och kombinera kurser. Det finns de, som på så vis valt nästan halva sin utbildning.

Hon konstaterar att elever – när de får chansen att välja – ofta ser till att göra sig behöriga till vidare studier. Detta gäller exempelvis nära

hälften av eleverna på fordonsprogrammet, som i många fall valt språk eller matematik. Även på medieprogrammet har kvaliteten höjts, så att utbildningen ger rätt till högskolestudier.

– Det fordras naturligtvis ett visst motivationsarbete, men det finns ett större sug efter teoretiska kurser på de så kallade yrkesprogrammen än man kanske tror. I synnerhet tycker jag det är viktigt att satsa på språken. Tänk vilken nytta en kille på fordon kan ha av exempelvis tyska!

Genom att jobba seriöst med studieplaner försöker man på Bergnässkolan att öppna ungdomarnas ögon för nya alternativ.

Givetvis finns fortfarande elever, som av olika skäl föredrar en så praktisk inriktning som möjligt.

– Helt i sin ordning! säger Anna-Märta. Det väsentliga är att ingen ska ha begränsat sina möjligheter redan genom valet av gymnasieprogram. Alla ska känna att de har ett reellt inflytande över sin utbildning och sin framtid. En stor vinst för alla parter är att avhoppet och bytena mellan programmen har minskat.

Alla studieplanerar

På Bergnässkolan finns enbart yrkesförberedande program. De 800 eleverna har samtliga snickrat ihop en personlig studieplan tillsammans med syv, mentor och schemaläggare.

Skolan satsar stort på enskild vägledning och på föräldramedverkan. Som förälder till barn i år 1 inbjuds man under hösten till skolan för att vara med och planera utbildningens upplägg. Vid det laget har eleverna börjat känna sig hemmastadda på den nya skolan och det är dags att diskutera de individuella valen inför andra och tredje året.

Varje familj får *en* tid. Och det är fråga om *dagtid*. 99 procent kommer.

– De allra flesta mammor och pappor vill veta mer om hur vi jobbar i skolan. Vi måste ge dem chansen. Visst tar det tid att ha enskilda samtal med drygt 200 elever och deras föräldrar, men den tiden är en god investering – om vi nu menar allvar med talet om elev- och föräldrainflytande.

En studieplan på Bergnässkolan är någonting mycket konkret.

Originalhandlingen förvaras hos syv. Mentor och elev/föräldrar har varsin kopia. Den som kommer och vill prata utbildning med Anna-Märta ska helst ha sin studieplan på fickan.

Lättare att överblicka

Syftet med den omsorgsfulla planeringen är att åren på gymnasiet ska bli en överblickbar helhet för varje elev. Det ska vara enkelt att checka av vad som gjorts och inte gjorts, mentor får ett fungerade redskap vid utvecklingssamtalen och planeringen underlättas för den som lägger schema.

– Studieplanerna är till så stor hjälp att jag har svårt att förstå att inte alla skolor använder den här modellen, säger *VERA JONSSON*. Som schemaläggare kan jag på ett tidigt stadium se ungefär hur nästa läsår kommer att se ut, och göra gruppindelningarna efter elevernas val. Tyvärr är det alldeles för vanligt att man först lägger schema och sedan ser i vilken utsträckning det går att tillfredsställa valen.

Vera Jonsson hoppas att Bergnässkolans synsätt ska genomsyra hela den gymnasieby som är under uppbyggnad i Luleå, och som en bit in på 2000-talet kommer att ha sammanfört de tre gymnasieskolorna till en enhet. Hon är själv medlem i en av arbetsgrupperna för den nya gymnasieorganisationen.

Inte helt smärtfritt

Förändringen mot studieplaner och en stor mängd valbara kurser har inte gått smärtfritt. Det är fyra år sedan arbetet började så smått och Anna-Märta Vikström säger att det varit, om inte blod, så i alla fall svett och tårar.

– Motståndet var till en början kompakt från vissa håll. Jag fick ploga mig fram. Men så är det med utvecklingsarbete. Man ska inte inbilla sig att det går som en dans. Alla förändringar kan upplevas som hot. Det är viktigt att alla berörda relativt snart märker av fördelarna; man måste helt enkelt uppfatta att förändringen innebär en vinst. Idag tror jag inte att någon här på skolan skulle vilja byta tillbaka till det gamla.

Hon tillägger att ett lyckat resultat kräver uppbackning från cheferna.

– Det har jag tack och lov haft hela tiden.

Började med industriprogrammet

Det var på industriprogrammet förändringsprocessen startade för några år sedan. Inför år 2 beslöt Anna-Märta Vikström och läraren i industriteknik, *HANS PÅHLSSON*, att splittra upp programmets tre inriktningar. Eleverna skulle få välja ur hela det rikhaltiga sortimentet av kurser, och utifrån egna önskemål sätta samman en utbildning som de kunde ta ansvar för. Detta blev början på en genomgripande förändring av industriprogrammet.

Nytt arbetssätt

Elevernas frihet att välja har inneburit att personalens arbetssätt förändrats radikalt. När flera kurser rullar parallellt krävs öppenhet och flexibilitet. På exempelvis medieprogrammet ser lärarlaget till att eleverna får prova på alla de olika inriktningarna, innan de sätter sig ner och studieplanerar.

Det fanns lärare som trodde att Anna-Märta Vikström var ute efter att kontrollera dem; de ansåg att studieplanen var en sak utslutande mellan dem och eleven.

– Men där satte jag mig på tvären. Vi måste vara flera som tillsammans hjälper och stöttar våra ungdomar, så att studietiden blir så bra som möjligt. Idag är det här ett arbetssätt som hela skolan är överens om. Det brukar riktas kritik mot gymnasieskolan för att vi är dåliga på att möta eleverna och deras individuella behov. Jag vågar påstå att detta inte stämmer på Bergnässkolan.

Blivande konditor väljer matte och tyska

Sandra vill hålla dörrarna öppna

Möt SANDRA PERSSON, elev på Bergnässkolan i Luleå. Sandra tänker bli konditor; det hindrar inte att hon läser både tyska och matte C. Som alla elever i år 2 och 3 har hon sitt personliga schema.

Sandra Persson går andra året på livsmedelsprogrammet med inriktningen bageri och konditori.

Trots att hon känner sig säker i sitt yrkesval har Sandra valt att bredda sin utbildning. Tyska ville hon absolut läsa, praktisk marknadsföring likaså.

– Och så tänkte jag att matte B och C inte kunde skada, så jag bestämde mig för de kurserna också. Precis som för engelska B.

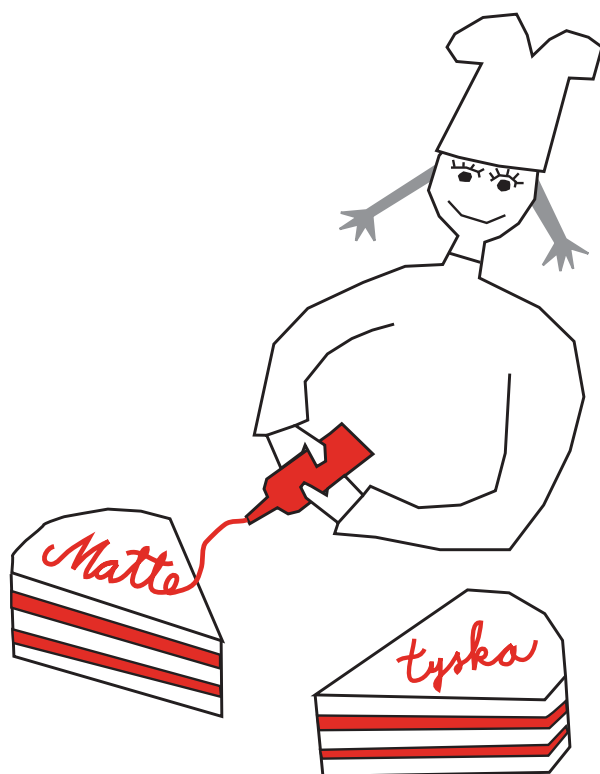
Bättre att beta av det här i skolan än att behöva ta det på Komvux senare, resonerar Sandra.

Visst är det jobbigt ibland. Visst händer det att hon tänker: Varför valde jag inte något lättare?

Men Sandra Persson vill hålla dörrarna mot framtiden öppna.

– Det här med matten känns lite som en utmaning. En del blir förvånade, när jag som ska bli konditor läser en massa matte. I onödan, tycker kanske några. Det finns så många förutfattade meningar om hur saker och ting ska vara. För mig känns det som en trygghet att ha det där lilla extra i min utbildning. Och man vet ju aldrig vad man får lust att göra om några år!

Förra året gick Sandra på en annan svensk gymnasieskola.

– Jag valde tyska där också. Men det gick inte, vi var inte tillräckligt många som hade sökt den kursen. Beskedet kom så sent att det inte fanns så mycket kvar att välja på. Trafikantutbildning kändes inte riktigt som min grej...

Utvecklingsarbete måste få ta tid

Tankar kring göteborgsmetoden

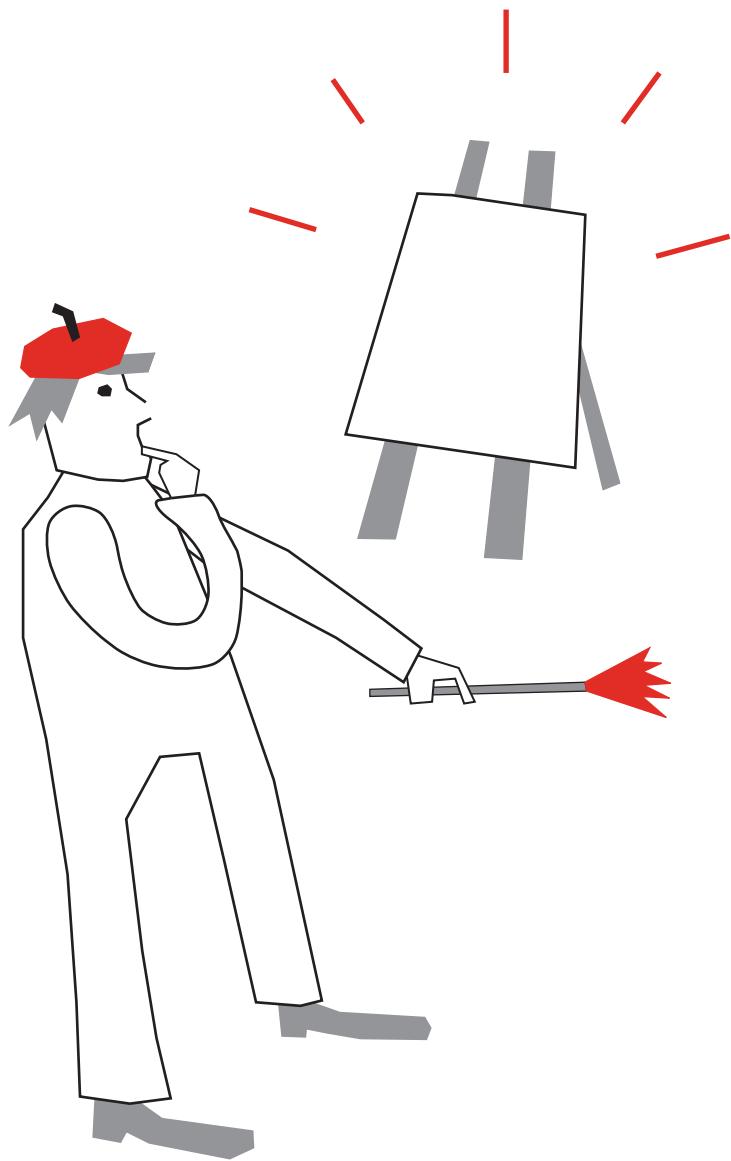
Skolan behöver impulser utifrån. Så resonerade man i Göteborg inför konferenserna kring övergången mellan grundskola och gymnasieskola. Två personer med konstnärliga yrken – en konstskolerektor och en koreograf – engagerades i planeringsarbetet. Båda betonade: Ha inte för bråttom, kreativitet behöver tid på sig!

Efter mycken möda lyckades man slipa fram ett koncept – som gjorde succé. Kommunerna stod i kö för att få komma med på seminarierna. Många ropade på en fortsättning. På några ställen gick man vidare med egna lokala varianter. Hur gör man?

– Det gäller att ha is i magen! säger AINA TULLBERG, undervisningsråd vid Skolverkets göteborgsenhet, när hon beskriver processen som ledde fram till en rad lyckade seminarier kring ungdomars studievägar och framtids tankar, och kring hur skolan kan hjälpa elever som har svårt att nå målen.

– Ett vanligt misstag i planeringsfasen är att man inte lyssnar på sin intuition, och att man inte ger sig tillräckligt med tid att tänka. Man vill snabbt kunna köra igång verksamheten, seminarieriet eller vad det nu kan vara; de bästa lösningarna hinner inte mogna fram.

Det misstaget tänkte man alltså inte göra i Göteborg. Därför såg man till att plocka in idégivare som normalt inte hör hemma i skolans värld.

– Vi tyckte att vi behövde vidga vårt sätt att tänka, förklarar Aina Tullberg, därför beslöt vi oss för att ta den konstnärliga erfarenheten till hjälp. Den gav oss framför allt insikten att en skapande process, som ett planeringsarbete faktiskt är, måste få ta tid. Man har rätt att ändra sig, man behöver inte bli stressad bara för att ”ingenting händer” – för det gör det!

Hon tycker att skolan, mycket mer än den gör, borde hämta inspiration utifrån.

– Nya perspektiv på en verksamhet är alltid stimulerande.

Fullständiga kommun-lag

Under Bryggan-konferenserna 1998 vidareutvecklades det arbetsätt, som året dessförinnan vuxit fram i samband med en serie seminarier kring gymnasieskolan.

Eftersom en avsikt med Bryggan var att få till stånd samtal mellan olika nivåer i kommunerna, bestämde man sig för att till seminarierna inbjuda så fullständiga lag som möjligt.

Hälften av deltagarna från varje kommun skulle vara elever. I övrigt skulle laget bestå av politiker, skolchefer, skolledare, lärare samt studie- och yrkesvägledare. Kommuner som anmälde fullständiga team prioriterades.

– Vi ville ge förutsättningar för en bra diskussion på hemmaplan, säger Aina Tullberg.

Under seminariedagen varvades föreläsningar med gruppdiskussioner. På förmiddagen ringades problemen in, på eftermiddagen samtalade man kommunvis om sätten att gå vidare. Fokus sattes på handling och åtgärder. Dagen skulle innehålla mer än bara en probleminventering, den skulle vara en positiv ansats mot något nytt.

Förmåga att trollbinda

Bryggan-seminarierna i Göteborg var ett samarbete mellan Skolverket och Göteborgs kommun. I planeringsgruppen fanns, förutom Aina Tullberg, utredningssekreterare *MATS RIDELIUS* och rektor *BIRGER ROSÉN*.

Rosén var den som sammanfattade diskussionerna och letade fram den röda tråden. Det hände att han tog rollspelet till hjälp för att belysa något av de problem som aktualiserats.

– Birger visade sig vara en stor scenpersonlighet, säger Aina Tullberg. Han kunde dessutom konsten att få ungdomarna att känna sig trygga i rollen som diskussionsledare.

Till Mats Ridelius' uppgifter hörde att vaska fram föreläsare som kunde gå hem i alla läger. De skulle ha förmågan att locka till både skratt och eftertanke.

– Har man en blandad publik, säger han, måste man vara mycket noga i valet av vem som ska stå på scenen. Man bör själv ha lyssnat till personen ifråga, innan man engagerar honom eller henne. Med fel föreläsare eller fel upplägg kan alltsammans bli en rejäl flopp. Förmågan att trollbinda sina åhörare är livsviktig. Även komplicerade sammanhang måste kunna göras intressanta.

För att fånga de upp tankar och idéer, som seminarierna genererade, anlätades en journalist. Hennes uppdrag var dels att i skrift dokumentera konferensdagarna, dels att arbeta fram ett häfte med konkreta tips på hur man kan lägga upp en dag av det här slaget.

Våga vänta!

Aina Tullberg tycker att man i Göteborg hittat en bra modell för hur Skolverket och en kommun kan samarbeta kring skolutveckling. Hon understryker att det som pågår är ett långsiktigt arbete.

– Allt har inte blivit bra direkt, men det gäller att inte låta sig skrämmas av det, utan att tänka: Det där fixar vi till nästa gång. Långsiktigheten är oerhört viktigt. Vi måste lära oss att vänta på effekterna av det vi gör, istället för att snabbt kasta oss in i nya projekt. Tiden är en avgörande faktor för all utveckling. Vi har ofta alldeles för bråttom och är på tok för rädda för att ens i våra tankar gå utanför det vi uppfattar som ramarna.

Hon beskriver hur elevernas roll vid seminarierna utvecklats efterhand och hur deras delaktighet har ökat. Till en början var ungdomarna med och planerade, i nästa skede blev de diskussionsledare.

– Och nu har detta inträffat att eleverna själva tagit initiativ till en uppföljning av Bryggan. Fyra elever från grundskolan och fyra från gymnasiet har tillsammans med en skolchef bestämt innehåll i, och inbjudit till, ett seminarium på temat ”Så skapar vi en skola för alla”.

Delaktighet kan inte beordras fram

Seminarierna planerades redan från början tillsammans med värdskolorna. De ungdomar som skulle vara diskussionsledare fick ordentlig träning.

– Elevernas medverkan har betytt mycket, säger Aina Tullberg. De visade sig ha en förmåga att sätta fingret på väsentligheterna när diskussionsfrågorna formulerades. Och vi var många som imponerades av hur väl de sedan skötte sin uppgift. De fördelade ordet under diskussionerna, såg till att alla frågor avhandlades, antecknade och redovisade. Allra bäst gick det, när de i förväg fått ordentligt stöd och möjlighet att träna.

Ungdomarna har fått tillåtelse och tid att växa. Men Aina Tullberg ger ett exempel på att delaktighet inte är något som skapas på beställning. Det är inte alltid säkert att den, som erbjuds inflytande, vågar tro att det är allvar.

Inför seminarieserien 1997 hade tio elever inbjudits till en planeringsträff. Två av dem dök upp. För de vuxna som satt och väntade hade det varit enklast att säga: Se där, de vill inte, nu sätter vi fart själva så att någonting blir gjort!

– Men vi insåg att det kanske var så, att eleverna inte riktigt litade på oss. De räknade inte med att få något att säga till om; de misstänkte att de bara skulle fungera som en sorts gisslan. Vi bestämde oss för att övertyga dem. Vi spårade upp dem allesammans, i skolan eller hemma. Ringde och sa: Vi behöver dig, ta en taxi och kom hit, vi betalar!

– Ordet *inflytande* är så lätt att ta till. Men vad menar vi med det; hur åstadkommer vi delaktighet och vad innebär det för vardagslivet på en skola? Hur långt är vi beredda att lyssna på eleverna? Det här är frågor vi måste ta ställning till.

Provokatörer behövs i skoldebatten

I Göteborg lever Bryggan-tanken vidare. Ett exempel är Mini-Bryggan som eleverna på Ale Gymnasium tog initiativ till. (Se artikeln *Klart man får panik när man ska välja för livet*, sidan 25.)

– Vi har kommit så långt, att det nu är ett helt naturligt samarbete som sker mellan grund- och gymnasieskolan, säger biträdande rektor *ROLAND FÄRDMAR*.

Och på Skolverket funderar Aina Tullberg över framtiden:

– Mest angeläget är att väcka frågor om lärande och kunskap på 2000-talet. Vilken sorts kunskap kommer att behövas? För vem är vilken utbildning bra? Hur uppnår vi rättvisa och likvärdighet i skolan?

– Skolverkets uppgift är att formulera de skarpa och viktiga frågorna, säger hon. Svaren får vi genom att uppmuntra till diskussion och se till att den pågår. För min del tror jag att vi behöver fler provokatörer i skoldebatten, sådana som visar på nya dimensioner och sätter fart på våra tankar. Nog vore detta en uppgift för eleverna!

Faktaruta

Enligt Skollagen 5 Kap. 5 § är ”varje kommun skyldig att erbjuda utbildning på nationella program för samtliga de ungdomar i kommunen som avses i 1 § (ungdomar efter avslutad grundskoleutbildning eller motsvarande fram till och med det första kalenderhalvåret det år de fyller tjugo år) förutsatt att de:

1. Har slutfört sista årskursen i grundskolan eller motsvarande med godkända betyg i svenska, alternativt svenska som andra språk, engelska och matematik, samt

2. Inte tidigare har gått igenom utbildning på ett nationellt program i gymnasieskolan eller en i förhållande därtill likvärdig utbildning eller avlagt Internationell Baccalaureate (IB). Erbjudandet skall omfatta ett allsidigt urval av nationella program. Antalet platser på de olika programmen och deras grenar skall anpassas med hänsyn till elevernas önskemål.”

I fråga om urval bland de behöriga sökande som skall tas emot gäller Gymnasieförordningen 6 Kap. 1 – 12 §.

1997 fattade regeringen beslut om ändringar om hur de nya betygen i grundskolan ska användas vid urvalet till gymnasieskolan. Beslutet innebär att bokstavsbetygen erhåller ett siffervärde och meritvärdet utgörs av summan av betygsvärdena för de 16 bästa betygen i elevens slutbetyg. Betygsvärdena för betygen är för MVG 20, VG 15, G 10. Styrelsen för utbildningen får besluta att en sökande skall få tillgodoräkna sig poäng för en upprepad förstahandsansökan eller för särskilda kunskaper eller erfarenheter av betydelse för den sökta utbildningen.

Referenslista

Studie- och yrkesorientering åk 9. Utvärdering av Grundskolan 1995 – UG 95 Skolverkets rapport nr 126. (1997)

Rapporten redovisar en utvärdering av årskurs 9 elevers kompetens när det gäller studie och yrkesvägledning. Elevernas val till gymnasiet och skolans arbete med studie- och yrkesorientering har stått i centrum för undersökningen. Datainsamlingen genomfördes våren 1995.

Studie- och yrkesvägledning i gymnasieskolan – mål och verklighet. Yrkespedagogisk dokumentation nr 99/ 98. Monica Bengtsson, Lärarhögskolan i Malmö (1998)

Rapporten redovisar en intervjuundersökning av rektorer, förvaltningschefer och skolpolitiker i Kronobergs län. Författaren har i sin studie tagit reda på hur dessa grupper ser på studie och yrkesvägledningen i gymnasieskolan.

Valet till gymnasiet. Produktion Ann Christine Edgren, Reportage Huset. Skolverket Linköping (1998)

Valet till gymnasiet är en idé- och inspirationsskrift om övergången mellan grundskola och gymnasium. Skriften är resultatet av idé- och erfarenhetsutbyten vid sju Brygganseminarier i Skolverket Linköpings regi under hösten 1998

Det individuella programmet – ett flexibelt program för framtiden? Skolverkets rapport nr 93. (1996)

I skriften ges en överblick över det individuella programmets roll i gymnasieskolan och dess organisation och omfattning.

Individens skolkarriär – Intervjuer med tjugo ungdomar i gymnasieskolan. Skolverkets rapport nr 92. (1996)

Rapporten beskriver hur tjugo ungdomar på sitt sista skolår på estetiska och naturvetenskapliga programmen och medieprogrammet upplever gymnasieskolan och hur skolan påverkar deras livssituation.

Flickors och pojkars olika förutsättningar och villkor – en kunskapsöversikt om könsskillnader i skolan. Skolverkets rapport nr 47. (1994)

Rapporten beskriver flickors och pojkars olika villkor och förutsättningar i skolan från skolstart till och med gymnasieskolan, olika studieval och övergången till gymnasieskolan.

KAN NÅGOT VARA VÄRRE *än att*
ständigt känna sig i underläge?
Kan något vara skönare än att
märka hur vingarna bär?

På individuella programmet i Alby lär sig ungdomarna både bokstavligt och bildligt att bygga vingar som bär och ger självkänslan lyft.

När vingarna bär är en reportagebok, full av idéer och exempel på hur skolor och kommuner runt om i landet gör för att underlätta övergången mellan grundskola och gymnasieskola.

- Vilken roll spelar studie- och yrkesvägledningen?
- Hur känns det att vara femton år och tro att man måste välja för livet?
- Hur blir information till kunskap?
- Kommer sommarskolan snart att följas av både jul- och påsklovsskola?

När vingarna bär vill väcka frågor om lärande och kunskap.

När vingarna bär vill stimulera debatten.